Ontwikkel- en Uitvoeringsagenda
NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens

Van visie en perspectief naar uitvoering

© 2026, Provincie Groningen. Niets uit dit werk mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Schildwolde (Foto Alex Wiersma)

Windmolens Delfzijl (Foto Xander Brinkman).

Inhoudsopgave

Samenvatting

1. Introductie

1.1 NOVEX-Gebied Groningen | Masterplan Zeehavens

1.2 Het gebied

1.3 Betrokken partijen

1.4 Het gebiedsprogramma, kapstok voor samenhangende sturing, uitwerking en uitvoering

2. Gebiedsbrede programmering

2.1 Rode draden

2.2 Aantrekkelijk landschap, water als levensader

2.3 Sterke samenleving, dorpen en steden

2.4 Onderscheidende clusters en netwerken

3. Sleutelgebieden

3.1 Sleutelgebied Eemshaven

3.2 Sleutelgebied Delfzijl

3.3 Sleutelgebied Duurswold

3.4 Sleutelgebied Kustzone

3.5 Overige gebieden

4. Programmasturing

4.1 Principes programmasturing

4.2 Sturing en samenhang gebiedsbreed en sleutelgebieden

4.3 Governance en organisatie

4.4 Samenwerking, communicatie en participatie

4.5 Instrumentaria werkende Ontwikkel- en uitvoeringsagenda

5. Bijlagen

Colofon

De Waddendijk in Pieterburen (Foto Alex Wiersma)

Samenvatting

NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens
De Rijksoverheid heeft 16 gebieden aangewezen waar de ruimtelijke opgaven van overheden zo groot en gestapeld zijn, dat ze vragen om gezamenlijke aanpak van het Rijk en de regio. Het NOVEX-gebied Groningen is één van deze gebieden. Het gebied strekt zich uit van de stad Groningen via Hoogezand-Sappemeer, Wierdenland en Duurswold tot aan Delfzijl, de Eemshaven en het Groningse deel van de Waddenzee/Eemsdollard. Het omvat stedelijke gebieden, dorpen, agrarische landschappen, het kust- en waddengebied en economisch-industriële clusters van nationaal belang. Ook is het traject onderdeel van de Toekomstagenda Groningen en is er grote samenhang met Nij Begun. Het NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens fungeert als "integrale schakel" tussen opgaven en tussen overheden, en verbindt visies/kaders en uitvoering.

Ontwikkelperspectief
Het vertrekpunt voor deze fase is het eerder vastgestelde Ontwikkelperspectief: de gezamenlijke koers en leidraad voor langjarige samenwerking, sturing, keuzes, uitvoering en investeringen. Basis zijn de drie gebiedsbrede rode draden (ontwikkellijnen) met ambities tot 2050:

- Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader: water (zoet, zout), bodem, recreatieve netwerken en ruimtelijke kwaliteit.
- Sterke samenleving, dorpen en steden: wonen, voorzieningen en leefkwaliteit.
- Onderscheidende clusters en netwerken: economische clusters, innovatie, samenwerking, bereikbaarheid/ infrastructuur en energie (incl. pVAWOZ).

Het Ontwikkelperspectief bevat ook bestuurlijke uitgangspunten zoals water en bodem sturend, wederkerigheid, vertrouwen, ruimtelijke kwaliteit en participatie/ transparantie. En het bevat diverse afspraken over de langjarig gebiedsgericht samenwerking.

Ontwikkel- en uitvoeringsagenda
In deze fase is het Ontwikkelperspectief vertaald naar een Ontwikkel- en uitvoeringsagenda (eerste opzet en vulling), met als onderdeel daarvan een set uitvoeringsafspraken. De Ontwikkel- en Uitvoeringsagenda wordt in volgende versies verder gevuld (cyclisch) en verdiept, inclusief investeringsafspraken. De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda operationaliseert het Ontwikkelperspectief via:

a) Gebiedsbrede programmering – rode draden in samenhang
Programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken in het gebied worden in samenhang gebracht om gericht te kunnen sturen, nader uit te werken (incl. prioriteren, keuzes), integraal te kunnen programmeren en uitvoering te geven aan het perspectief om de ambities en doelen van het Ontwikkelperspectief te behalen.

De Waddendijk in Pieterburen (Foto Alex Wiersma)

b) Sleutelgebieden
Gebieden waar op basis van een integrale, locatiespecifieke aanpak wordt gewerkt aan uitwerking, keuzes, scenario's, afspraken en uitvoering. De aanpak in de sleutelgebieden wordt gevoed door de gebiedsbrede programmering en andersom.

c) Programmasturing
Om koers te houden wordt de sturing, samenhang, samenwerking, besluitvorming, uitvoering en de daarvoor benodigde inzet van middelen, capaciteit en instrumenten georganiseerd. en de daarvoor benodigde inzet van middelen, capaciteit en instrumenten georganiseerd. Daarmee is de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda is geen statisch, maar een werkend document. Volgende versies van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda geven de stand van dat moment weer, terwijl continue wordt doorgewerkt volgens de beschreven werkwijze.

Gebiedsbrede programmering – Rode draden in samenhang

Per rode draad wordt steeds gewerkt o.b.v.:
- De samenvatting ambitie/perspectief van de rode draad
- De programmering bestaande uit de grote programma's, projecten met veel impact en de in het Ontwikkelperspectief afgesproken uitwerkingsvraagstukken. De samenhang tussen de programmering is in de bijlagen verder uitgewerkt waarbij afhankelijkheden, knelpunten en kansen zijn benoemd. Dit is een belangrijke basis voor de operationele programmasturing.
- Per rode draad zijn op basis van die samenhang (voor deze versie) prioritaire aanvullende afspraken opgenomen, die veelal meegenomen kunnen worden in de uitwerkings-vraagstukken dan wel separaat belegd worden.

Binnen de rode draad ***Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader*** spelen diverse grote programma's zoals NPLG/TLG, Nationaal Deltaprogramma, ED2050, PAGW, Ruimte voor Vrijetijd en diverse relevante projecten zoals de Zeesluis Farmsum, Hoofdvaarweg, Winschoterdiep en Damsterdiep. Daarbij zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

LW1	Gebiedsbrede aanpak landschaps-, klimaat- en wateropgave
LW2	Versterking recreatieve netwerken
LW3	Ruimtelijke kwaliteit

Tezamen maakt dat de programmering binnen deze rode draad, die steeds verder wordt verdiept en uitgewerkt om invulling te geven aan deze rode draad en realisatie van het Ontwikkelperspectief.

Op basis van de samenhang en wat er aanvullend nodig is, zijn afspraken opgenomen over de volgende onderwerpen:

1. Water en bodem sturend
2. Milieukwaliteit
3. Waterkwaliteit – lozingen landelijk en stedelijk gebied

Binnen de rode draad ***Sterke samenleving, dorpen en steden*** spelen divers grote programma's zoals NP Vitale regio's, Nij Begun (versterking, verduurzaming, sociale agenda), Nationaal Programma Groningen, Volkshuisvesting en diverse relevante projecten zoals het Toekomstprogramma Ten Boer, Eemshaven +. Daarbij zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

SL1	Gebiedsgerichte aanpak woonopgave
SL2	Gebiedsdekkend voorzieningen en bereikbaarheid
SL3	Gebiedsbrede aanpak leefomgeving en dorpskwaliteit

Gezamenlijk maakt dat de programmering innen deze rode draad, die steeds verder wordt verdiept en uitgewerkt om invulling te geven aan deze rode draad en realisatie van het Ontwikkelperspectief. Voor deze rode draad Sterke samenleving, dorpen en steden is een eerste inzicht gemaakt in de samenhang, mede in relatie tot de andere rode draden en de sleutelgebieden. Lopende trajecten en projecten/programma's in ontwikkeling geven in belangrijke mate invulling aan het opstarten van de uitwerkings-vraagstukken. Voor volgende versies van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda zijn kansen geïdentificeerd voor aanvullende uitvoeringsafspraken, waaronder een brede inzet van het instrument dorpsvisies op basis van de aanpak van het Masterplan Regiocentra, het komen tot een basisniveau van voorzieningen, en de gezamenlijke inzet van de ontwerpkracht van partijen gericht op ruimtelijke kwaliteit. Ook zijn er in de sleutelgebieden afspraken opgenomen, die onderdeel worden van de uitwerking van deze rode draad, zoals de afspraken m.b.t. recreatiewoningen, woningen voor arbeidskrachten. Tot slot is het voor de rode draad Sterke samenleving, dorpen en steden cruciaal dat keuzes en ontwikkelingen binnen de andere rode draden op basis van wederkerigheid worden vormgegeven.

Binnen de rode draad ***Onderscheidende Clusters en Netwerken*** spelen divers grote programma's zoals Nij Begun Economische Agenda, pVAWOZ, Ruimte voor Industrie, NP Energie Hoofdstructuur, Provinciaal en Landelijk Meerjarenprogramma Infrastructuur en Klimaat, provinciaal Programma Energie (in wording), NP Verduurzaming Industrie, MP Campussen en diverse relevante projecten zoals de N33, Oostpolder, Buizenzone, A7/N33 zone, Waterstofbackbone en Westpoort/ Vierverlaten.

Daarbij zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

CN1	REOS (Ruimtelijk Economische Ontwikkel Strategie)
CN2	Energie en warmte aanpak en programmering
CN3	Bereikbaarheids- en infrastructuuragenda

Gezamenlijk maakt dat de programmering binnen deze rode draad, die steeds verder wordt verdiept en uitgewerkt om invulling te geven aan deze rode draad en realisatie van het Ontwikkelperspectief. Op basis van de samenhang en wat er aanvullend nodig is, zijn afspraken opgenomen over de volgende onderwerpen:
1. REOS
2. Uitwerkingsvraagstuk Energie
3. Opwaardering windturbines (repowering wind op land)
4. Elektrificatie en ondergrondse infrastructuur
5. Buizenzone Eemshaven-Delfzijl
6. Carbon management en CO2-keten

Gebiedsbrede programmering – Sleutelgebieden

De programmeringen van de drie rode draden komen integraal samen in en zijn voedend voor de sleutelgebieden. Voor deze versie zijn de volgende gebieden opgenomen: Eemshaven, Delfzijl, Duurswold, Kustzone. Later volgen andere gebieden, zoals de A7/ N33 zone, de Stad met kennischuster/ XXL terrein, Wierdenland en de Wadden/Eemsdollard. Andersom zijn de sleutelgebieden voedend voor de rode draden.

Per sleutelgebied wordt gewerkt op basis van:
↗ **Integrale aanpak:** Voor elk sleutel-

gebied is afgesproken een integrale gebiedsaanpak waarbij sectorale vraagstukken integraal en gebiedsgericht worden uitgewerkt om te komen tot locatiespecifieke keuzes en uitvoering. De invulling verschilt per sleutelgebied.
- **Strategische opgaven:** grote, structurerende opgaven die per sleutelgebied samenkomen en die samenhangend moeten worden uitgewerkt tot één toekomstbeeld en keuzes vragen.
- **Aanvullende strategische afspraken:** verdiepende afspraken, die nodig zijn om te kunnen komen tot die strategische keuzes. Deze sleutelgebied-keuzes worden wederzijds gevoed door (en zijn terug te leiden naar) de rode draden.
- **Specifieke afspraken:** dit zijn urgente afspraken die beperkt afhankelijk zijn van de strategische keuzes, no-regret zijn en die op kortere termijn moeten worden opgepakt. Deze zijn bedoeld om voortgang te houden, maar "in lijn met" de integrale koers.

De onderwerpen voor de strategische afspraken zijn de volgende:

Eemshaven
1. Waterstof-economie en ruimte-reserveringen
2. Datacenters en strategische ruimte-reservering
3. Ruimtelijk-economisch profiel van het industrie-cluster Eemshaven, gevolgen in beeld
4. Verduurzaming energiecentrales en energietransitie

Ook zijn specifieke afspraken opgenomen over huisvesting van arbeidskrachten, tijdelijke elektra/H2 voorziening Oostpolder en de Westpier.

Delfzijl
1. Toekomstbestendig water- en bodemsysteem Delfzijl en zoetwater beschikbaarheid
2. Ruimtelijk-economisch profiel van het industriecluster Delfzijl

Daarnaast zijn specifieke afspraken opgenomen over het tussengebied N33/MP Regiocentra, multimodale bereikbaarheid, zeesluis en grondstromen/grondbank.

Duurswold
1. Veenoxidatie en bodemdaling
2. Landbouwtransitie en toekomstperspectief landelijk gebied
3. Recreatieve netwerken en gebiedsverbindingen
4. Effecten waterscenario's op woningbouw en ruimtelijke ontwikkeling

Ook zijn specifieke afspraken opgenomen over huisvesting voor arbeidsmigranten.

Kustzone
1. Dijkversterking als integrale gebiedsontwikkeling
2. Meegroeiende kust

Daarnaast zijn specifieke afspraken opgenomen over een beleefbare kust. Voor een nadere toelichting op de afspraken binnen de sleutelgebieden wordt verwezen naar de hoofdtekst in hoofdstuk 3.

PROGRAMMASTURING

In deze rapportage is verder beschreven hoe met behulp van de programmasturing de gebiedsprogrammering, uitwerkingsvraagstukken en afspraken in sleutelgebieden de ambities en doelen binnen de gestelde uitgangspunten kunnen worden gerealiseerd. De doelen hiervan zijn:
1. Realisatie van het perspectief
2. Opgaven, agenda's, processen en ontwikkelingen samenbrengen; o.a. vergroten bestuurbaarheid, zorgen voor wederkerigheid en verminderen drukte
3. De samenwerking tussen partijen versterken

De governance van het NGG|MPZ loopt via de volgende tafels:

- BO Leefomgeving, BO MIRT en Bestuurlijk Duo
- Bestuurlijk Overleg NGG|MPZ
- Directeurenoverleg
- Programmaorganisatie
- Kerngroep

De sturing en programmering vanuit de programmaorganisatie vindt vervolgens plaats via twee samenhangende invalshoeken:
- Gebiedsbrede programmering in de rode draden
- Integrale aanpak van de sleutel-gebieden

Ook is in de afgelopen periode stilgestaan bij onder meer de samenwerking en in te zetten instrumentarium. Dit is in hoofdstuk 4 van deze rapportage nader uitgewerkt.

Kaartbeeld I
Ontwikkelperspectief

Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader
- Waterveiligheid: dijken, kustverdediging, waterkeringen
- Bergingsgebieden
- Grote behoefte aan zoetwater
- Veenoxidatiegebieden
- Verziltingsrisico
- Versterken verbinding Groningen stad met buitengebied
- Aandachtsgebieden: de Waddenzee (Groningen) en Duurswoldgebied

- Eems-Dollard
- Wierdenland
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Centrale Woldgebied en Duurswold
- Natuurkerngebieden
- NatuurNetwerkNederland
- Zoetwaterstructuren

Sterke samenleving, dorpen en steden
- Versterkingsgebied
- Regiocentra
- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Sleutelprojecten
- Geclusterde sleutelprojecten
- Grootschalige woningbouwlocaties
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub

- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen
- Nationale parken

Onderscheidende clusters en netwerken
- De grote regionale economische clusters
- Uitbreiding bedrijventerrein
- Onderzoeksgebied uitbreiding bedrijventerrein
- Bouw windparken
- Toekomstige aanlanding Wind op Zee
- Uitbreiding spoornetwerk

- XXL bedrijventerrein
- Defensie
- Campus
- Datacenter
- Vliegveld
- Aanlanding Wind op Zee
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk
- Vaarwegen
- Ten-T vaarwegen
- Ten-T Havens
- Spoornetwerk
- Hoofdwegen
- Ten-T wegen

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Introductie

NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens

Oostpolder (Foto Alex Wiersma)

1.1 NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens

Nederland staat voor een samenloop van grote, vaak urgente opgaven: de energietransitie, woningbouw, klimaatadaptatie, landbouw- en natuurtransitie, economische vernieuwing en de versterking van leefbaarheid
De Rijksoverheid heeft 16 gebieden aangewezen waar de ruimtelijke opgaven van overheden zo groot en gestapeld zijn, dat ze vragen om gezamenlijke aanpak van het Rijk en de regio. Het NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens (NGG|MPZ), hierna aangeduid als NOVEX-gebied Groningen, is één van de zestien gebieden waar veel opgaven samenkomen. De aanwijzing als NOVEX-gebied komt voort uit de combinatie en schaal van opgaven die elkaar versterken én onder druk zetten. Het gaat hierbij onder meer om:

- De **energietransitie,** inclusief aanlanding wind op zee, waterstof en verduurzaming industrie
- De **economische** transitie van economische, haven- en industrieclusters
- Opgaven rond **landbouw, natuur, klimaat, bodem, waterkwaliteit en zoetwaterbeschikbaarheid**
- Vraagstukken rond leefbaarheid, voorzieningen en bevolkingsontwikkeling
- De versterkingsopgave als gevolg van gaswinning

De opgaven spelen zowel (inter) nationaal, provinciaal als regionaal en zijn veelal complex van aard, en creëren uitdagingen op het gebied van meerlaagsveiligheid. Door die vele opgaven ontbreekt het in het gebied aan samenhang. Daarmee blijven kansen liggen, worden opgaven groter en is prioritering ingewikkeld. Rijk en regio hebben daarom in 2025 gezamenlijk het Ontwikkelperspectief vastgesteld en afgesproken langjarig samen te werken via de gebiedsgerichte samenwerking en aanpak in combinatie met het gezamenlijk integraal perspectief en bijbehorende Ontwikkel- en uitvoeringsagenda en investeringsagenda.

1.2 Het gebied

Het NOVEX-gebied is het gebied van Waddenzee, Eems-Dollard tot de grote en levendige Stad Groningen en met de energie-intensieve haven- en industrieclusters Eemshaven en Delfzijl, de te ontwikkelen A7/N33 zone en het kennis/XXL cluster van de stad Groningen.

De **stad Groningen** is de zesde stad van Nederland, en één van de belangrijkste kennissteden buiten de Randstad met een jonge dynamische stad met 70.000 studenten. De stad combineert een historisch sterke universiteit (73e op de wereldranglijst), hogescholen, gespecialiseerde kennisinstituten en praktisch onderwijs.

Belangrijke sectoren zijn onder meer energie en data/digitalisering. In het gebied is sprake van een grote hoeveelheid historische kernen en culturele parels, met onder meer middeleeuwse steden Appingedam, Delfzijl en Groningen en de diverse borgen in de regio.

De **A7/N33 zone**, gelegen rondom het kruispunt A7/N33, met de stedelijke kern Hoogezand als poort naar het oosten en Duitsland nabij. Dit is een belangrijk economisch cluster en hier wordt satellietlocatie ontwikkeld van de industriële clusters, met grote energie, logistieke, high-tech maak- en maritieme ontwikkelingen. De Eemshaven en Delfzijl vormen samen met Emmen (dat geen onderdeel is van het NOVEX-gebied) één van de nationale energie-intensieve haven- en industrieclusters van Nederland. Vanuit de Eemshaven komt 1/3e van alle elektriciteit voor Nederland en 15% van de chemie is gesitueerd in het Noordelijk cluster. Het is één van de twee locaties waar grootschalige datacenters een plek mogen hebben. Met de aanlanding van wind op zee, waterstofketens en de verdere economische ontwikkeling (o.a. high tech maakindustrie, maritiem, grondstoffen en chemie) neemt het belang van dit cluster de komende decennia verder toe. Het gebied speelt daarmee een stevige rol in de energievoorziening en economische ontwikkeling van Nederland.

Tegelijkertijd is het gebied onderdeel van een **(inter)nationaal** economisch **netwerk** van havens, industrieclusters en kennisinstellingen. De samenwerking met Emmen, de andere nationale clusters en regio's als Emden en de bredere Noord-Europese kustregio biedt kansen voor schaalvergroting, innovatie en grensoverschrijdende waardeketens, met name op het gebied van energie, energiegerelateerde economie, chemie en maritieme- en maakindustrie. De strategische economische positie van het gebied gaat echter gepaard met een bijzondere landschappelijke en ecologische context. Het NOVEX-gebied omvat het Groningse deel van de Waddenzee, een UNESCO Werelderfgoed en Natura 2000-gebied van internationaal belang. Dit unieke ecosysteem is van grote waarde voor biodiversiteit en fungeert als essentieel leefgebied voor trekvogels en andere soorten. Het nationaal landschap Wierdenland, Roegwold en Duurswold zijn vermaarde groene gebieden tussen Stad, Hoogezand-Sappemeer en de zeehavens.

Deze combinatie van een hoogwaardig conomisch-energetisch systeem, historische kernen en een kwetsbaar en waardevol natuurgebied maakt dit gebied uniek. Nationaal en internationaal. Samen maakt dat een sterk en groeiend innovatief ecosysteem.

Kaartbeeld II
Positionering (inter)nationaal

- Indicatieve internationale trekvogelmigratieroute (afrikaans-Europese luchtweg)
- Natura2000
- Zeestromingen
- Zee
- Zoetwater
- Toevoer zoetwater Groningen
- Haven

- Energie
- Energie-intensieve industrieclusters
- Windenergie op zee
- Windenergie toekomst
- Hoogspanningskabel op zee
- PAWOZ kabeltracé

- Innovatieve regio's
- Bestaande corridor spoor en weg
- Gewenste corridor spoor

- Ten-T European Transport Corridor North sea-Baltic

- Landgrens

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Zeerijp (Foto Stella Dekker)

1.3 Betrokken partijen

De ontwikkeling van het NOVEX-gebied Groningen vraagt om intensieve en langjarige samenwerking tussen overheden. De Rijksoverheid, provincie Groningen, gemeenten Eemsdelta, Groningen, Midden-Groningen en het Hogeland, de beide waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest werken samen vanuit de gedachte van één overheid, en met nauwe samenwerking met overheids NV Groningen Seaports. Aan de zijde van het Rijk zijn meerdere ministeries betrokken, waaronder de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) met de directies Herstel en Perspectief Groningen (de minister van BZK is verantwoordelijk bewindspersoon) en ruimtelijke ontwikkeling (minister VRO), Economische Zaken en Klimaat (EZK), Infrastructuur en Waterstaat (I&W) en Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN).

Het Rijk brengt nationale kaders, ambities, instrumenten, capaciteit en (mede)financiering in en vervult een belangrijke rol in het verbinden van nationale belangen aan regionale ontwikkelingen. Alle partijen brengen gebiedskennis, uitvoeringskracht en verantwoordelijkheid voor het realiseren van het Ontwikkelperspectief in.

Samenwerking met maatschappelijke organisaties en marktpartijen is daarnaast urgent. De opgaven in het gebied zijn zodanig verweven dat geen enkele partij deze zelfstandig kan realiseren. Om het Ontwikkelperspectief te realiseren hebben uitvoeringsorganisaties en gebiedspartners een belangrijke rol, zoals de netbeheerders, RVO, NOM, RWS, kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Ook is de nauwe relatie met Nij Begun van belang.

1.4 De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda

Met het Ontwikkelperspectief hebben Rijk en regio afgesproken langjarig samen te werken aan de toekomst van het NOVEX-gebied Groningen, vanuit gezamenlijke ambities en doelen, met oog voor ieders individuele belang en zo nodig met vertrouwelijkheid.
In deze fase is het Ontwikkelperspectief vertaald naar de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda. In volgende versie(s)/fases worden investeringsafspraken (RIA) toegevoegd. Het Ontwikkelperspectief beschrijft de "koers" en de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda operationaliseert deze verder. De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda fungeert als "kapstok" waarin opgaven, projecten, investeringen en governances integraal worden samengebracht. Het is daarmee de schakel tussen visies, Ontwikkelperspectief en uitvoering.

In de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda wordt voortgebouwd op de in het Ontwikkelperspectief beschreven ambities, opgaven, aanpak, samenwerking en reeds gemaakte afspraken. Zo zijn in het perspectief de volgende bestuurlijke uitgangspunten afgesproken, welke integraal van toepassing zijn op de ontwikkeling van het gebied:
- Versterk de kwaliteiten van de regio en werk vanuit de eigen kracht van het gebied. Daarbij staat`de kwaliteit van de leefomgeving centraal en ruimtelijke kwaliteit voorop.
- Zet in op een regio die economisch vitaal is, versterk het verdienvermogen, die een rol van (inter) nationale betekenis speelt en benut de potentie.
- Benut grote opgaven om het kleine mogelijk te maken. Waarborg dat ontwikkelingen bijdragen aan kansen voor het gebied en de inwoner(s).
- Beschouw water en bodem als sturende principes om toe te werken naar een toekomstbestendige samenleving, landschap en economie die bijdragen aan nieuw perspectief.
- Zorg dat inwoners weer vertrouwen krijgen in de toekomst door te zorgen dat ontwikkelingen bijdragen aan een beter toekomstperspectief voor zowel de inwoners als het gebied. Organiseer participatie en leg dit transparant uit.

Daarnaast zijn in het Ontwikkelperspectief onder meer de volgende uitgangspunten voor ruimtelijke kwaliteit benoemd voor de ontwikkeling van het gebied:
- Herkenbare en logische ordening
- Zorgvuldig en meervoudig ruimtegebruik
- Aanpasbaar ontwerpen
- Meerwaarde creëren voor ruimtelijke kwaliteit

Ook zijn diverse andere teksten over ruimtelijke kwaliteit opgenomen. Deze zijn uiteraard eveneens integraal van toepassing.

Op basis van het Ontwikkelperspectief en gemaakte bestuurlijke afspraken zijn de volgende programmatische doelen bepaald:
- Realisatie van het perspectief. Een perspectief dat toekomst geeft aan het gebied en zorgt voor een helder verhaal, stevige positionering en sterk imago

voor het gebied.
↗ Opgaven, agenda's, processen en ontwikkelingen samenbrengen, richten op het perspectief, maximaal benutten/versterken, waar nodig bij te kunnen sturen (rendement, wederkerigheid en vergroten bestuurbaarheid) en uitvoering aan geven.
↗ De samenwerking tussen overheden -gebiedsgericht, door de lagen heen- en met andere partijen/regio's versterken en de drukte in het gebied verminderen.

De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda operationaliseert dit via:

a. Gebiedsbrede programmering
Het in samenhang brengen van lopende en nieuwe programma's, projecten en de uitwerkingsvraagstukken, en het zorgen voor keuzes, afspraken en uitvoering zodat deze bijdragen aan het Ontwikkelperspectief, de afgesproken uitgangspunten en de beschreven programmatische doelen.

b. Sleutelgebieden
Integrale benaderingen en aanpakken waarmee partijen locatiespecifiek kunnen komen tot integrale uitwerking, keuzes, scenario's, afspraken en uitvoering. Deze worden gevoed door de gebiedsbrede programmering, en andersom zijn deze daarvoor weer voedend.

c. Programmasturing
Om de koers vast te houden en hiervoor de sturing, samenhang, samenwerking, besluiten, keuzes, middelen, capaciteit, instrumenten en uitvoering te organiseren.

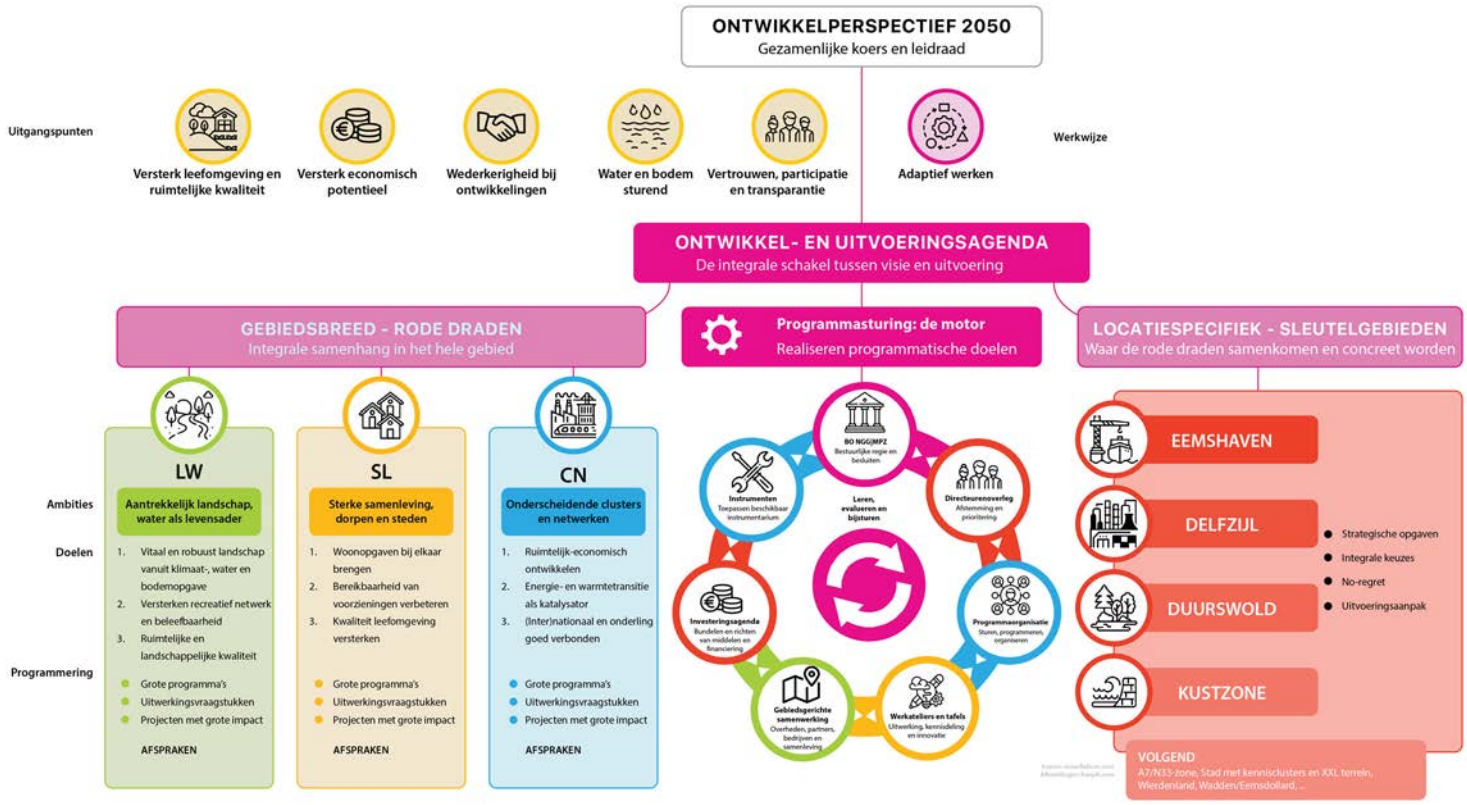

De ontwikkel- en uitvoeringsstrategie visueel

1.5 Relaties visies, beleid en Nij Begun

Het NGG|MPZ is de schakel tussen visies, inhoudelijke beleidsthema's, programmering en tussen overheidslagen. Met de programmasturing die koers houdt en de sturing en uitvoering organiseert.

Visies en beleid

De deelnemende overheden hebben ieder een eigen omgevingsvisie. Een omgevingsvisie beschrijft vanuit één overheid de overkoepelende visie en kaders voor de fysieke leefomgeving. Omgevingsvisies zijn zelfbindend en vormen de rechtsbasis voor regels met betrekking tot de fysieke leefomgeving. Het rijk is dit jaar bezig met de vertaalslag van de ontwerp-**Nota Ruimte,** die eind vorig jaar ter inzage lag, naar een definitieve versie. Daarbij zal ook de nota van beantwoording op de ingekomen zienswijzen worden gepubliceerd, waaronder van de overheden in dit NOVEX-gebied. De provincie Groningen heeft in mei 2026 haar nieuwe **Omgevingsvisie 'Dit wordt Groningen'** vastgesteld en werkt daarnaast met een economische en leefbaarheidsvisie. Aanvullend hebben rijk en provincie hebben samen afspraken gemaakt in het **Ruimtelijk Arrangement.**

Binnen de kaders van de betrokken overheden brengen het Ontwikkelperspectief en de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda van NOVEX-gebied Groningen nationale, provinciale en lokale opgaven, ambities en ontwikkelingen gebiedsgericht samen, om vervolgens samen de juiste keuzes te maken, richting te geven en samen te zorgen voor uitvoering. Dit proces levert andersom ook inbreng voor nog op te stellen of te actualiseren visies en beleid. Iedere overheid houdt daarin, conform de Omgevingswet, zijn eigen verantwoordelijkheid. In het Ontwikkelperspectief zijn diverse zaken opgenomen over de relatie van het Ontwikkelperspectief en de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda met de verschillende formele visies en kaders van de betrokken overheden. Zie ook paragrafen 1.3 en 1.4 van het perspectief.

Samenhang met Nij Begun

Binnen het NOVEX-gebied Groningen is de samenhang met **Nij Begun** van belang. Ten eerste is er de samenhang met de **Economische Agenda.** Beide trajecten richten zich op de structurele versterking van de regio, vanuit het besef dat de gevolgen van de gaswinning niet alleen vragen om herstel, maar ook om een duurzaam toekomstperspectief. Nij Begun richt op zich brede welvaart en herstel van vertrouwen.

De Economische Agenda biedt een investeringskader dat als buitenboordmotor (de plus) zorgt voor de economische ontwikkeling van Groningen en Noord-Drenthe. Dit met inzet op thema's als energie, industrie, landbouw, gezondheid en vrijetijdseconomie. Deze agenda wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking tussen overheden, bedrijfsleven en kennisinstellingen (triple helix). In 2026 wordt het eerste Meerjarig Uitvoeringsplan (MUP) van de Economische Agenda vastgesteld. In de eerste jaren focust de Economisch

Agenda op drie ambities: (1) ontwikkelen en toepassen van technologie, (2) talent opleiden, benutten en behouden en (3) toerisme ontwikkelen als krachtige motor. Veel van deze ambities zullen landen binnen het NOVEX-gebied Groningen.

Daarnaast investeert de **Sociale Agenda i**n leefbaarheidsmaatregelen en gelijke kansen. Tussen de leefbaarheidsmaatregelen en de rode draad Sterke samenleving, dorpen en steden zijn verbanden die kansen bieden om elkaar aan te vullen.

Het NOVEX-gebied is volop sprake van **versterking en verduurzaming** (vier van de vijf versterkingsgemeenten liggen in het NOVEX-gebied). Daarbij wordt vol ingezet op leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit.

Zoals beschreven in paragraaf 1.4 van het Ontwikkelperspectief brengt het NGG|MPZ de Nij Begun pijlers samen, faciliteert en benut ze, zodat ze maximaal bijdragen aan integraal perspectief voor dit gebied. Daartoe worden deze geïntegreerd in het Ontwikkelperspectief, de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda, investeringsagenda. Via het NGG | MPZ worden de pijlers integraal afgewogen en ruimtelijk uitgewerkt. Andersom worden gebiedsbouwstenen als input voor de agenda's ontwikkeld. De investeringsagenda biedt de mogelijkheid om, aanvullend op (de plus van) Nij Begun, middelen te vinden voor realisatie. Daarnaast verzorgt het NGG | MPZ de (fysieke) randvoorwaarden ten behoeve van deze agenda's, zoals water, aantrekkelijk wonen/werken en recreëren, gebiedsontwikkelingen, bereikbaarheid, infrastructuur, ruimtelijke kwaliteit en inpassing. Daarmee wordt de kans op succes van de agenda's vergroot.

1.6 Adaptieve werkwijze

De ontwikkeling van het NOVEX-gebied Groningen vindt plaats in een context van grote onzekerheden en dynamiek. Opgaven ontwikkelen zich in de tijd, zijn sterk onderling afhankelijk en worden beïnvloed door een veelheid aan programma's, projecten en private initiatieven. Dit vraagt om een aanpak die richting geeft én ruimte laat voor bijsturing. Daarom werken Rijk en regio binnen NGG|MPZ met een adaptieve, integrale en gebiedsgerichte aanpak, waarbij het Ontwikkelperspectief het inhoudelijke gezamenlijke vertrekpunt vormt.

De uitwerking, sturing en uitvoering vinden plaats via de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda. Hiermee worden de ambities uit het Ontwikkelperspectief stapsgewijs geconcretiseerd, door deze te vertalen naar (en tevens uitvoering te geven aan) de rode draden en sleutelgebieden. Gelijktijdig wordt actief gestuurd op samenhang, prioritering en realisatie.

Deze Ontwikkel- en uitvoeringsagenda is een eerste versie, met een eerste set uitvoeringsafspraken. In de volgende fase worden deze aangevuld inclusief investeringsafspraken. De huidige versie vormt het vertrekpunt voor de komende periode, waarin afhankelijkheden, spanningen en gemaakte keuzes verder worden verdiept, aangescherpt en geoperationaliseerd via de programmasturing. Waar besluiten nodig zijn worden relevante gremia benut en/of wordt de NGG|MPZ governance ingezet. Mochten er zich in de tussentijd nieuwe zaken voordoen en besluiten vragen, worden deze op dat moment via dezelfde werkwijze opgepakt. Daarmee is de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda meteen operationeel en adaptief.

1.7 Leeswijzer

Deze Ontwikkel- en uitvoeringsagenda beschrijft hoe het Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens wordt vertaald naar programmering, afspraken en programmasturing. Het document laat zien welke opgaven gebiedsbreed spelen, hoe deze samenkomen in sleutelgebieden en hoe Rijk en regio de verdere uitwerking, besluitvorming en uitvoering organiseren.

Hoofdstuk 2 beschrijft de gebiedsbrede programmering aan de hand van de drie rode draden uit het Ontwikkelperspectief: Aantrekkelijk landschap, water als levensader, Sterke samenleving, dorpen en steden en Onderscheidende clusters en netwerken. Per rode draad worden de ambitie, belangrijkste opgaven, relevante programma's en projecten, uitwerkingsvraagstukken en afspraken beschreven.

Hoofdstuk 3 gaat in op de sleutelgebieden. Voor de prioritaire sleutelgebieden Eemshaven, Delfzijl, Duurswold en Kustzone wordt beschreven welke opgaven daar samenkomen, welke integrale gebiedsaanpak nodig is en welke strategische en specifieke afspraken zijn gemaakt. Daarnaast worden enkele overige gebieden benoemd die in een volgende fase verder kunnen worden uitgewerkt.

Hoofdstuk 4 beschrijft de programmasturing. Dit hoofdstuk gaat in op de principes voor sturing, de samenhang tussen rode draden en sleutelgebieden, de governance en organisatie, samenwerking, communicatie en participatie, en de instrumenten die nodig zijn om de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda werkend te maken. In de bijlagen is een nadere uitwerking opgenomen van de opgaven en samenhang per rode draad en per sleutelgebied.

De bijlagen vormen daarmee een inhoudelijke verdieping op de hoofdtekst en bieden aanvullende onderbouwing voor de programmering, afspraken en verdere uitwerking van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda. Deze wordt steeds verder verdiept, cyclische doorontwikkeld waarbij de programmasturing zorgt voor samenhang en uitvoering.

De getoonde kaarten in dit rapport zijn indicatief, hier kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Gebiedsbrede programmering

Integraal toekomstperspectief

2

Grote Markt in gemeente Groningen (Foto Xander Brinkman)

2.1 Rode draden

De rode draden zijn van toepassing op het gehele NOVEX-gebied Groningen. Per rode draad zijn in het Ontwikkelperspectief de opgaven, kansen en schuurpunten beschreven, is de ontwikkelrichting bepaald en een gezamenlijke agenda opgesteld. Deze bestaat uit een eerste aanzet van de samenhang van programma's en projecten in de rode draad en een drietal uitwerkingsvraagstukken. Met het vaststellen van het Ontwikkelperspectief en de beschreven aanpak kan samenhang worden aangebracht en werken partijen samen op basis van dezelfde uitgangspunten.

In dit hoofdstuk is de programmering per rode draad beschreven aan de hand van:
a. Ambitie en het perspectief i.c.m. de belangrijkste opgaven
b. Programma's, projecten en reeds afgesproken uitwerkingsvraagstukken
c. Samenhang: de belangrijkste afhankelijkheden en prioriteiten in deze fase
d. Aanvullende afspraken op basis van c. en zaken die voortkomen uit de sleutelgebieden.

In het gebied speelt een zeer grote hoeveelheid programma's, projecten en processen van Rijk en regio, welke ieder bijdragen aan de ambities van het perspectief. Het ontbreekt veelal aan (inhoudelijke, procesmatige, organisatorische en financiële) samenhang, wat leidt tot een grote sturingsvraag en inefficiëntie. In het gebied spelen (mede daarmee) complexe vraagstukken, waar Rijk en regio samen mee aan de slag moeten. Daartoe zijn in het Ontwikkelperspectief uitwerkingsvraagstukken opgenomen. Uitgangspunt is dat hierbij benut wordt wat er al loopt bij de verschillende betrokken partijen, dat dit in samenhang wordt gebracht, geprioriteerd en gericht, en waar nodig ontbrekende zaken worden opgepakt.

De spanningen, afhankelijkheden en kruisverbanden die per rode draad in de paragrafen (en bijlagen) 'Samenhang' zijn beschreven, zijn de oogst van deze eerste uitwerkingsronde, het resultaat van het voor het eerst integraal en gebiedsgericht tegen elkaar houden van wat er speelt in het NOVEX-gebied. De huidige oogst is daarmee geen eindresultaat, maar een beginpunt: de programma's, projecten, processen en uitwerkingsvraagstukken worden steeds verder verdiept, uitgewerkt, in samenhang gebracht en tevens als voeding gebruikt voor de integrale aanpak per sleutelgebied en andersom (integraal programmeren). Hieruit zullen doorlopend nieuwe verbanden, spanningen en kansen zichtbaar worden die zullen worden vertaald naar sturings-, governance- en financieringsvraagstukken.

Met dit hoofdstuk zorgen we zo gebiedsbreed per rode draad en tussen de rode draden voor die samenhang en bepalen we wat er aanvullend nodig is. In de sleutelgebieden (hoofdstuk 3) wordt de programmering van de rode draden locatie-specifiek integraal samengebracht.

Aantrekkelijk landschap, water als levensader

2.2

2.2.1. Ambitie, perspectief en opgaven

In het Ontwikkelperspectief is voor deze rode draad de ambitie beschreven:
In 2050 is het landschap levend, uitnodigend en prettig en biedt het bescherming tegen de zee. Bodem en water zijn de basis, de gebiedsidentiteit is versterkt. Er is proactief geanticipeerd op klimaatveranderingen en bodemdaling. Hierdoor houden steden en dorpen droge voeten, heeft de landbouw toekomstperspectief, is de waterkwaliteit verbeterd en zijn inwoners en bedrijven voorzien van voldoende drink en proceswater.

Het landschap in dit Novex-gebied moet daarvoor toekomstbestendig worden gemaakt door natuur, landbouw, waterbeheer en leefkwaliteit integraal te versterken. Water en bodem fungeert daarbij als ordenend principe: het bepaalt waar ruimte is voor bijvoorbeeld voor ruimtelijke ontwikkelingen wat nodig is voor meerlaagsveiligheid, zoetwatervoorziening, natuurontwikkeling en klimaatadaptatie. Het landschap moet zowel ecologisch sterk als aantrekkelijk zijn voor bewoners, bedrijven en bezoekers. Dit betekent onder meer het herstellen van natuurlijke systemen, het creëren van samenhangende groene en blauwe structuren, en het inrichten van landbouw die beter bestand is tegen verdere verzilting van gronden langs de kust en weersextremen door klimaatverandering.

Het water- en bodemsysteem binnen NOVEX-gebied Groningen staat onder toenemende druk door onder meer ruimtelijke ontwikkelingen. Industrie, landbouw en omgeving hebben behoefte aan voldoende zoet (proces) water en moeten anticiperen op klimaatverandering. De afhankelijkheid van wateraanvoer uit het IJsselmeer tijdens de zomermaanden speelt een belangrijke rol in de zoetwaterbeschikbaarheid. Dit speelt in alle sleutelgebieden. In de Eemshaven en Delfzijl speelt de behoefte aan water voor de industrie en de energieproductie en is een robuuste kustverdediging urgent. Daarnaast is water nodig in Duurswold om veenoxidatie en bodemdaling (vernatting) tegen te gaan, en in de Kustzone om tegenwicht te bieden aan de toenemende verzilting en zeespiegelstijging. Naast het urgente watervraagstuk is er de ambitie om de recreatieve waarde van het gebied verder te ontwikkelen en hechten partijen in het gebied, net als alle Groningers, veel waarde aan de landschappelijke en ruimtelijk kwaliteit.

Samengevat zijn belangrijkste opgaven binnen deze rode draad:
- Inpassen klimaatadaptieve maatregelen
- Zoetwaterbeschikbaarheid borgen
- Waterveiligheid duurzaam garanderen
- Verbeteren waterkwaliteit
- Kwaliteit van de natuur, het landschap, biodiversiteit en de beleving ervan versterken/ benutten
- Landbouw(transitie) accommoderen

2.2.2. Programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken

Programma's
Binnen deze rode draad zijn vooralsnog de volgende programma's geïdentificeerd die in directe samenhang moeten worden geprogrammeerd.

Projecten
De projectenlijst van de rode draad 'Aantrekkelijk landschap, water als levensader' is in deze fase beperkt uitgewerkt. Projecten (niet limitatief) die hier spelen zijn:
- Opwaardering Hoofdvaarweg Lemmer-Delfzijl
- Zeesluis Farmsum (lange termijn)
- Opwaardering Winschoterdiep
- Verbindingen en ontwikkeling Damsterplas, Roegwold
- Ontwikkeling Damsterdiep

Nr.	Naam	Type	Fase	Trekker
1.	Eems Dollard 2050 (ED2050)	Programma	Lopend – 2050	Rijk (I&W) / Provincie Groningen
2.	Nationaal Deltaprogramma	Programma	Lopend – 2050	
3.	Toekomst Landelijk Gebied (TLG / NPLG)	Programma	Lopend – 2030+	Provincie Groningen
4.	Kustprogramma / Kustversterking HWBP	Programma / opgave	2026 – 2030+	Waterschap Noorderzij lvest / I&W / Provincie Groningen
5.	Programma Naar een Rijke Waddenzee (afgerond) / Waddenagenda 2050	Programma	Lopend	LVVN
6.	Ontwikkelprogramma Ruimte voor Vrijetijd (NPG)	Programma	Lopend	Provincie Groningen
7.	Mobiliteit Provincie Groningen (vaarwegen en kunstwerken)	Programma	Lopend	Provincie Groningenw
8.	Diverse zoetwater-programma's (o.a. Taskforce Zoetwater)	Programma	Lopend - 2027	Waterschappen + Provincie Groningen
9.	Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)	Programma	Lopend	Rijk (LVVN en IenW)
10.	Dijkversterking / primaire kering	Programma / opgave	Verkenning / afstemming	Waterschap / Rijk / Provincie
11.	Meegroeiende Kust	Programma	Lopend	Provincie Groningen
12.	Vrijetijdseconomie	Programma	In ontwikkeling	Provincie Groningen

Tabel 1 Lopende en te starten programma's Aantrekkelijk landschap, water als levensader

Kwelder in Kloosterburen (Foto Margo Wagenaar)

Uitwerkingsvraagstukken

In het ontwikkelperspectief zijn ontwikkelrichtingen (doelen) beschreven voor deze rode draad en zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

LW1 - Landschaps-, klimaat- en wateropgave
Dit uitwerkingsvraagstuk richt zich op de gebiedsbrede aanpak van de landschaps-, klimaat- en wateropgave als de landschappelijke basis voor alle ruimtelijke ontwikkelingen binnen NGG|MPZ. Centraal staat het principe 'water en bodem sturend', waarbij het natuurlijke systeem (water, bodem, ecologie en milieuruimte) richtinggevend is voor ruimtelijke keuzes, programmering, uitvoeringsafspraken en investeringsbeslissingen. LW1 brengt via een integrale systeemanalyse en ruimtebalans in beeld waar ontwikkelruimte aanwezig is, waar systeemdruk en schaarste ontstaan en waar richtinggevende keuzes en maatregelen noodzakelijk worden.

Binnen LW1 worden onder meer een gebiedsgerichte zoetwaterstrategie en een bodemvitaliteitsplan uitgewerkt. De zoetwaterstrategie richt zich op de omgang met aanvoer, vasthouden, verdelen en gebruik van zoetwater binnen het gebied (en raakt aan de Noord Nederlandse aanpak) en de maatregelen die daarvoor nodig zijn in het gebied. Het bodemvitaliteitsplan richt zich op bodemkwaliteit, maaiveld- en bodemdaling, sponswerking en toekomstbestendig bodemgebruik. In een volgend stadium werken partijen in het verlengde hiervan tevens aan een integrale aanpak voor milieu, stikstof, waterkwaliteit en ecologie en brengen dit hierin onder.

De uitwerking van LW1 ondersteunt de integrale programmering van de sleutelgebieden. De nadere aanpak en werkwijze zijn opgenomen in de bijlage Plan van Aanpak LW1.

LW2 - Versterking van het recreatieve netwerk
Rijk en regio zetten in op het versterken van het landschap, het versterken van recreatieve netwerken en verschillende (nieuwe) vormen van 'beleven' in samenhang met de ruimtelijke kwaliteit. Hiertoe komen Rijk en regio tot één gemeenschappelijk beeld en aanpak voor de versterking van het recreatieve netwerk van het NOVEX-gebied en specifiek voor de deelgebieden. LW2 is input voor LW1.

LW3 - Ruimtelijke Kwaliteit
Er komt een gezamenlijke kwaliteitsaanpak van rijk en regio gericht op het borgen van ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit als vertrekpunt voor ontwikkelingen in het landschap, zoals de aanleg van diverse nieuwe infrastructuur. Hiertoe worden de verschillende prominente spelers en processen die zich hiermee bezig houden bij elkaar gebracht. Vertrekpunt is hetgeen wat is afgesproken in het Ontwikkelperspectief. LW3 is input voor LW1. Om kaders te stellen voor toekomstige besluiten over inpassing is het zaak dat de kwaliteitsaanpak op korte termijn wordt ontwikkeld.

Nr.	Naam	Inhoud	Fase
LW1	Gebiedsbrede aanpak van de landschaps-, klimaat- en wateropgave	Gebiedsbrede aanpak van de landschaps-, klimaat- en wateropgave als de landschappelijke basis voor alle ruimtelijke ontwikkelingen binnen NGG-MPZ.	Opstart
LW2	Versterking van het recreatieve netwerk	Ontwikkeling gemeentschappelijk beeld en aanpak voor de versterking van het recreatieve netwerk.	Verkenning
LW3	Ruimtelijke Kwaliteit	Gezamenlijke kwaliteitsaanpak gericht op het borgen van ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit .	Nog niet opgestart

Tabel 2 Overzicht uitwerkingsvraagstukken Rode Draden

Kaartbeeld III
Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader

Ruimtelijke en landschapskwaliteit zijn het vertrekpunt
- Aandachtsgebieden: de Waddenzee (Groningen) en Duurswoldgebied
- Eems-Dollard
- Natuurkerngebieden
- Wierdenland
- Centrale Woldgebied en Duurswold

De gele zones zijn de economische hoofdmotoren van het gebied

Het landschap vitaal en robuust maken
- Waterveiligheid: dijken, kustverdediging, waterkeringen
- Bergingsgebieden
- Grote behoefte aan zoetwater
- Veenoxidatiegebieden
- Verziltingsrisico
- Zoetwaterstructuren
- Vaarwegen
- Ten-T vaarwegen

De recreatieve kracht en beleefbaarheid van het landschap versterken
- Versterken ecologisch- en recreatienetwerk
- NatuurNetwerkNederland
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Regionaal fietsnetwerk

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Kustlijn in de Eemshaven (Foto Xander Brinkman)

2.2.3 Samenhang

Voorgaand is de programmering van het NOVEX-gebied Groningen voor deze rode draad beschreven, bestaande uit programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken in het gebied. Deze kennen harde en structurele onderlinge afhankelijkheden. Deze afhankelijkheden en samenhang wordt continue in beeld gehouden. Hiertoe wordt de programmering en de samenhang de komende periode verder verdiept en geoperationaliseerd. Via de programmasturing wordt hier actief op gestuurd via de beschreven programmering van de rode draden en de sleutelgebieden om zo de programmatische doelen te bereiken. Deze samenhang is in verband met de omvang in de bijlage beschreven. Zo mogelijk volgt een informatieve figuur, die deze samenhang beter duidt.

De rode draad Aantrekkelijk landschap vormt de landschappelijke basis voor het hele NOVEX-gebied. Alle ruimtelijke en economische keuzes zijn afhankelijk van de draagkracht van het wateren bodemsysteem. Water en bodem sturend is daarmee niet alleen een bestuurlijk uitgangspunt maar een belangrijke randvoorwaarde.

Uitwerkingsvraagstuk LW1 (gebiedsbrede aanpak landschaps-, klimaat- en wateropgave, inclusief zoetwaterstrategie en bodemvitaliteitsplan) is daarmee een de randvoorwaardelijke basis voor vrijwel alle andere programma's en projecten in het gebied. Zolang LW1 niet is uitgewerkt, kunnen keuzes in de eerste uitgewerkte sleutelgebieden Eemshaven, Delfzijl, Duurswold en Kustzone niet volledig worden onderbouwd.

Deze samenhang in deze rode draad is in de bijlage uitgebreid beschreven. Een samenvatting daaruit:

Drie prioritaire zaken

- Zoetwaterverdeling en -besparing: de vraag naar zoetwater (industrie, energietransitie, veenoxidatie) groeit terwijl het aanbod afneemt. Op (Noord) Nederlandse schaal worden keuzes voorbereid. Expliciete vertaling naar dit gebied inclusief nadere keuzes en maatregelen zijn onvermijdelijk en raken direct aan de opgaven en investeringsbeslissingen in alle sleutelgebieden.
- Vasthouden/afvoeren in balans: klimaatverandering vraagt om omschakeling van het watersysteem, met ruimtelijke consequenties voor landbouw en leefomgeving, met name in Duurswold.
- Ruimtelijke kwaliteit als vertrekpunt: LW3 (ruimtelijk kwaliteitskader) is nog niet opgestart, terwijl besluiten over inpassing van bijvoorbeeld energie-infrastructuur al worden genomen. Vroegtijdige opstart is noodzakelijk om dit tijdig te borgen.

Strategische spanning

- Cumulatieve druk in de kustzone en clusters Eemshaven en Delfzijl: de combinatie van kustversterking, PAWOZ-kabelroutes, havenuitbreiding, economische en energieontwikkelingen en ecologische herstelprojecten (ED2050, Waddenagenda) legt grote druk op een relatief klein en kwetsbaar gebied. De programmering moet cumulatieve effecten tijdig in beeld brengen en keuzes voorbereiden over fasering en prioritering.

- Het bij elkaar komen van water-/bodem problematieken en oplossingen rondom verzilting in de kustzone en de veenoxidatie in Duurswold, in combinatie met de afnemende zoetwaterbeschikbaarheid, de landbouwtransitie en het noodzakelijke versterkingsopgave herstel van perspectief geeft spanning in deze gebieden op inhoudelijke keuzes, en draagvlak bij inwoners en ondernemers (inclusief agrariërs).

Doorwerking in de sleutelgebieden
De volgende onderwerpen in deze rode draad werken bijvoorbeeld door in de sleutelgebieden:
- Duurswold: meest urgente landschapsopgave; veenoxidatie, peilverandering en landbouwtransitie hangen direct samen.
- Kustzone: waterveiligheid, zoet-zoutbalans en afstemming met PAWOZ-kabelroute en mogelijke aansluiting vanuit VAWOZ vragen integrale programmering vanuit LW1 (gebiedsbrede aanpak landschaps-, klimaat- en wateropgave), het kustprogramma en CN2 (Energie- en Warmtetransitie).
- Eemshaven en Delfzijl: de zoetwaterbehoefte en -besparing van de industrie, economische en energie ontwikkelingen en de milieuruimte zijn directe afhankelijkheden van LW1 (gebiedsbrede aanpak landschaps-, klimaat- en wateropgave).

Sleutelgebieden
De programmering van deze rode draad werkt door in de sleutelgebieden. Afspraken in deze rode draad die met name relevant zijn voor de sleutelgebieden zijn opgenomen onder de betreffende sleutelgebieden in hoofdstuk 3. Andersom kunnen afspraken uit de sleutelgebieden worden opgepakt in de uitwerkingsvraagstukken.

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokkenen
Water en bodem sturend (LW-AV1)	Rijk en regio spreken af dat het principe 'water en bodem sturend' uitgangspunt is voor de verdere uitwerking van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda van het NOVEX-gebied, waaronder de aanpak in sleutelgebieden, programmering en investeringskeuzes. De systeemaanpak van **LW**, met de integrale ruimtebalans en de gebiedsgerichte inzet van ontwerpkracht, dient als integraal fundament voor ruimtelijke keuzes. Daarbij worden water-, bodem-, natuur-, ecologie-, landschaps-, recreatieve, milieu, leef- en ruimtelijke kwaliteitscondities alsmede meerlaagsveiligheid in samenhang beschouwd.	Alle partijen
Milieukwaliteit (LW-AV2)	Partijen brengen de huidige milieuruimte en ecologische druk van het industriecluster in beeld, binnen de bestaande visies en kaders. Hiervoor sluiten partijen aan op het onderzoek naar milieucontouren voor de haven- en industrieclusters, als onderdeel van het programma Ruimte voor Industrieclusters. **Dit kan input zijn voor LW1, CN1 en CN2.**	EZK & VRO (trekker milieucontouren), provincie, waterschappen, gemeenten, IenW
Waterkwaliteit – lozingen landelijk en stedelijk gebied (LW-AV3)	Partijen brengen de huidige lozingen en vergunningen in het gebied in beeld, binnen de bestaande visies en kaders, en werken aan een integrale sturingsaanpak op lozingen en waterkwaliteit. **Dit kan input zijn voor LW1 en CN1.**	Provincie, gemeenten, IenW, EZK, LVVN, Waterschappen (Omgevingsdienst)

Tabel 3 Afspraken Aantrekkelijk landschap, water als levensader

Kwelder in Kloosterburen (Foto Margo Wagenaar)

Sterke samenleving, dorpen en steden

2.3

2.3.1. Ambitie, perspectief en opgaven

In het Ontwikkelperspectief is voor deze rode draad de volgende ambitie beschreven:
In 2050 is de kwaliteit van wonen en leven op hoog niveau en met een sterkere synergie tussen de stad, de regionale kernen en het buitengebied. De regio heeft nationaal en internationaal een pioniersrol voor duurzaam en vitaal leven. Hiervoor is gebruik gemaakt van gemeenschapskracht en zijn grote opgaven ingezet om de leefomgeving en welvaart te verbeteren. En door de goede combinatie van voorzieningen, groen, bereikbaarheid en leefbaarheid is de regio aantrekkelijk voor huidige en nieuwe inwoners, en voor bezoekers.

Deze rode draad richt zich op het versterken van de leefbaarheid, vitaliteit en sociale cohesie in het gebied en de dorpen en steden specifiek. Dit vraagt om toekomstbestendige voorzieningen, goed bereikbare en veilige woon- en werkomgevingen, en woningen voor verschillende doelgroepen, die duurzaam en kwalitatief hoogwaardig zijn. Dorpen en steden moeten zich kunnen ontwikkelen op een manier die past bij hun schaal en identiteit, en een fijne plek waar gemeenschappen samen kunnen komen en mensen zich kunnen ontwikkelen. Belangrijke opgaven zijn energiearmoede, gezondheid, sociale veiligheid en inclusie. Door voorzieningen te concentreren waar dat logisch is, mobiliteit te verbeteren en lokale gemeenschappen te ondersteunen en een kwalitatief hoogwaardige woon- en leefomgeving te creëren, ontstaat een veerkrachtige regio waar mensen prettig kunnen wonen, werken en meedoen. Hierbij hoort ook het geven van nadere invulling aan het begrip wederkerigheid, door grootschalige ontwikkelingen aantoonbaar bij te laten dragen aan de kwaliteit van het gebied en de leefbaarheid.

Samengevat zijn de belangrijkste opgaven binnen deze rode draad:
- Leefbaarheid en kwaliteit van leven vergroten
- Behouden en vergroten van aanbod en bereikbaarheid van voorzieningen
- Herstel van vertrouwen in de overheid
- Vanzelfsprekende wederkerigheid
- Terugdringen van energiearmoede
- Matchen van opleidingsniveau, arbeidsvraag en arbeidsaanbod

2.3.2. Programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken

Programma's
Binnen deze rode draad zijn vooralsnog de volgende programma's geïdentificeerd die bijdragen aan het versterken van de samenleving, dorpen en steden en in samenhang moeten worden geprogrammeerd.

Projecten
Enkele relevante projecten zijn:
- Toekomstprogramma Ten Boer
- Eemshaven+
- Warmtesysteem Eemsregio-Groningen
- Warmteleiding Eemswarmte thuis

Kloosterburen (Foto Margo Wagenaar)

Nr.	Naam	Type	Fase	Trekker
1.	Programma's IMG	Programma / uitvoeringsopgave	Uitvoering	Instituut Mijnbouwschade Groningen
2.	Programma's NCG	Programma / uitvoeringsopgave	Uitvoering	Nationaal Coördinator Groningen
3.	Nationaal Programma Groningen	Programma / uitvoeringsopgave	Uitvoering	Nationaal Programma Groningen
4.	Maatregelen Nij Begun (14,26,28,29,30,34)	Programma	Uitvoering	Provincie, gemeenten, Rijk (BZK)
5.	Economische Agenda Nij Begun	Programma	Uitwerking/ uitvoering	Provincie, gemeenten, Rijk (BZK en EZK)
6.	Sociale Agenda Nij Begun	Programma	Uitwerking/ uitvoering	Provincie, gemeenten, Rijk (BZK en SZW)
7.	Programma Economie Provincie Groningen	Programma	Programmering / uitvoering	Provincie Groningen
8.	Programma Leefbaarheid Provincie Groningen	Programma	Programmering / uitvoering	Provincie Groningen
9.	Masterplan Regiocentra	Programma	Uitvoering	Provincie Groningen
10.	NOVEX-gebied Regio Groningen Assen	NOVEX-gebied	Programmering / uitvoering	RGA, Rijk (BZK)
11.	Mobiliteitsprogramma's overheden	Programma / beleidskaders	Programmering / uitvoering	x
12.	Nationaal programma Vitale Regio's	Programma / beleidskaders	In ontwikkeling	Rijk (BZK)
13.	Programma's Volkshuisvesting	Programma	In ontwikkeling	Provincie en gemeenten
14.	Rijk-regio Agenda Wonen	Bestuurlijke agenda	In ontwikkeling	Rijk (BZK) en Provincie Groningen

Tabel 4 Lopende en te starten programma's Sterke samenleving, dorpen en steden

Uitwerkingsvraagstukken
In het ontwikkelperspectief zijn ontwikkelrichtingen (doelen) beschreven voor deze rode draad en zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

SL1 - Gebiedsgerichte aanpak woonopgave
In NOVEX-gebied Groningen spelen vele woningbouwontwikkelingen en woonopgaven. Daar is sterke samenwerking tussen alle betrokken overheidslagen voor nodig. Een goede ruimtelijke inpassing, betere balans tussen vraag en aanbod, het terugdringen van energiearmoede, en betaalbare en betrouwbare energie- en warmtesystemen zijn daarbij essentieel. Ook is er een sterke verwevenheid tussen de woonopgaven, (agenda's voor) de leefbaarheid en vitaliteit van dorpen en wijken, en de kwaliteit van het landschap en water- en bodemsysteem. De programma's Volkshuisvesting (in ontwikkeling) initiëren een samenhangende aanpak waarin we de vele woningbouwontwikkelingen en woonopgaven in de provincie samenkomen. Hiermee wordt toegewerkt naar een gebiedsgerichte aanpak van de woonopgave in het NOVEX-gebied.

SL2 - Gebiedsdekkend overzicht voorzieningen en bereikbaarheid
Partijen werken toe naar een gebiedsdekkend overzicht van voorzieningen en de bereikbaarheid daarvan en bezien wat er nodig is om dit op orde te krijgen. Hiertoe worden diverse onderzoeken samengebracht (zoals van de RUG, NPVR, de Regionale Bereikbaarheidsanalyse vanuit Bereikbaarheid op Peil, Onderzoek Vrijetijdseconomie). De aanpak richt zich op het samenbrengen van lopende onderzoeken, gebiedsanalyses en beleidslijnen die betrekking hebben op voorzieningen, leefbaarheid, mobiliteit en demografie. Hiermee wordt voorkomen dat deze opgaven langs elkaar heen werken.

SL3 - Gebiedsbrede aanpak leefomgeving en dorpskwaliteit
Partijen werken toe naar een gebiedsbrede aanpak voor de kwaliteit van de leefomgeving en dorpskwaliteit. De samenwerking tussen de betreffende afdelingen en ateliers van rijk, provincie, NCG en gemeenten op het gebied van ruimtelijke kwaliteit wordt versterkt om ontwerpkracht gezamenlijk te richten op het NOVEX-gebied (verbinding met LW3). Het Masterplan Regiocentra biedt een eerste richtinggevende aanpak op het gebied van dorpskwaliteit en richt zich op een selectie van kernen. De ambitie is om de resultaten en lessen van het Masterplan Regiocentra via het instrument dorpsvisies in te zetten om in andere kernen en dorpen voor een vergelijkbare kwaliteitsimpuls te zorgen. Dit biedt de mogelijkheid om opgaven (bijvoorbeeld veiligheid, erfgoed, identiteit, recreatieve waarde, bereikbaarheid) en ontwikkelingen (bijvoorbeeld versterkings- en verduurzamingstrajecten) met elkaar te combineren tot een specifieke inzet op de ruimtelijke en leefkwaliteit. Wederkerigheid tussen economische ontwikkelingen en leefbaarheid speelt daarbij een centrale rol, met name in de buurt van industrie.

De programmering (programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken) wordt nader uitgewerkt met relevante informatie over betrokken partijen, mijlpalen, financiering, et cetera. Dit wordt opgenomen in bijlage 1.

Spijk (Foto Xander Brinkman)

Nr.	Naam	Inhoud	Fase
SL1	Gebiedsgerichte aanpak woonopgave	Samenhangende gebiedsgerichte aanpak waarin de woningbouwontwikkelingen en woonopgaven in het NOVEX-gebied bij elkaar gebracht worden.	Verkenning
SL2	Gebiedsdekkend overzicht voorzieningen en bereikbaarheid	Gebiedsdekkend overzicht van voorzieningen en de bereikbaarheid daarvan.	Verkenning
SL3	Gebiedsbrede aanpak leefomgeving en dorpsaanpak	Gebiedsbrede aanpak leefomgeving met duidelijke uitgangspunten ruimtelijke kwaliteit, aanvullend op kernen Masterplan Regiocentra.	Verkenning

Tabel 5 Uitwerkingsvraagstukken Sterke samenleving, dorpen en steden

2.3.3. Samenhang

Zoals genoemd is in deze fase deze rode draad verkennend opgepakt. Voorgaand is de programmering van het NOVEX gebied Groningen voor deze rode draad beschreven, bestaande uit programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken in het gebied. Deze kennen harde en structurele onderlinge afhankelijkheden. De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda houdt deze afhankelijkheden en samenhang continue in beeld.
Hiertoe wordt de programmering en de samenhang de komende periode verder verdiept en geoperationaliseerd. Via de programmasturing wordt hier actief op gestuurd via de beschreven programmering van de rode draden en de sleutelgebieden om zo de programmatische doelen te bereiken.
De samenhang in deze rode draad is in de bijlage uitgebreid beschreven. Een samenvatting daaruit:

Vijf prioritaire zaken

- NCG, IMG en NPG vormen de onmisbare basis voor de woonopgave (SL1): zolang de versterkingsoperatie loopt, beïnvloedt dat tempo en uitvoerbaarheid van andere woningbouwen leefbaarheidsopgaven in algemene zin en de aantrekkelijkheid van het gebied. Dit raakt tevens aan het vertrouwen bij andere ontwikkelingen in het gebied.
- SL2 (voorzieningen en bereikbaarheid) en SL3 (kwaliteit leefomgeving) bouwen op elkaar voort. Daarbij is water en bodem sturend en de systeemaanpak van LW het integrale fundament voor ruimtelijke keuzes.
- De bereikbaarheidsagenda (CN3) is afhankelijk van de hoeveelheid woningen (SL1, woonopgave) in het gebied.
- De keuze voor het eindbeeld per locatie van de warmtetransitie (warmtenet, all-electric) is randvoorwaardelijk voor de woningbouwprogrammering (SL1). Het Warmtesysteem Eemsregio-Groningen wil voor 2027 een go/no-go voor de ontwikkelfase nemen en kan in de leefomgeving van inwoners vormgeven aan wederkerigheid.
- SL3 (kwaliteit leefomgeving) moet in samenhang met LW3 (ruimtelijke kwaliteit) worden opgestart om overlap te voorkomen en koppelkansen te benutten. Daarbij wordt de koppeling gemaakt met vrijetijdseconomie om kansen te verzilveren op het gebied van herbestemming van erfgoed en het versterken van karakteristieke cultuurlandschappen.

Vier strategische spanningen

- Wederkerigheid: grote ontwikkelingen moeten aantoonbaar bijdragen aan leefkwaliteit. Dit dient verder te worden geoperationaliseerd.
- Energiearmoede vs. woningkwaliteit: het NOVEX-gebied heeft het hoogste percentage energiearme huishoudens van Nederland. Vanuit Nij Begun (maatregel 28 en 29) wordt geïnvesteerd in de verduurzaming van de woningvoorraad, maar de totale verduurzamingsopgave overstijgt de

Huis van Cultuur en Bestuur in Hoogezand (Foto Xander Brinkman)

beschikbare middelen en capaciteit.
- Krimp, groei en differentiatie per kern: de demografische realiteit verschilt sterk per deelgebied en vraagt gedifferentieerd beleid.
- Herstel van vertrouwen: participatie en communicatie moeten expliciet worden georganiseerd, zodat inwoners niet opnieuw buitenspel staan bij ingrijpende ontwikkelingen en men vertrouwen heeft in dat toewerkt wordt naar het noodzakelijke perspectief.

Doorwerking in de sleutelgebieden
- Duurswold: het vraagstuk van bevolkingsdaling, landbouwtransitie en leefbaarheid van kleine kernen is hier het meest pregnant. De toekomst van dorpen hangt mede af van keuzes over peilbeheer en grondgebruik (LW1, gebiedsbrede aanpak landschaps-, klimaat- en wateropgave).
- Delfzijl en Appingedam: het Masterplan Regiocentra is hier al operationeel en vormt de eerste stap voor SL3 (kwaliteit leefomgeving). Afstemming tussen SL1 (woningbouwprogrammering), SL3 en de integrale gebiedsaanpak Delfzijl is randvoorwaardelijk.
- Kustzone: de combinatie van krimp in dorpen langs de kust en de komst van grootschalige energie-infrastructuur vraagt om een actieve aanpak van wederkerigheid en leefomgevingskwaliteit. SL1 (woningbouwprogrammering) en SL3 (kwaliteit leefomgeving) zijn hier nauw verbonden met CN2 (energie- en warmtetransitie).
- Stad Groningen en regiometropool: de stad is de motor voor de regio. Woningbouw, campusontwikkeling en bereikbaarheid zijn de meest urgente vraagstukken. Afstemming met NOVEX-regio Groningen-Assen is essentieel om overlap te voorkomen.

2.3.4. Afspraken
De rode draad Sterke Samenleving, dorpen en steden is in deze fase verkennend in beeld gebracht. De programmering/samenhang is nog niet tot op het niveau van afspraken uitgewerkt. Afspraken die met name relevant zijn voor de uitwerkingsvraagstukken in deze rode draad zijn opgenomen onder de betreffende sleutelgebieden in hoofdstuk 3. Andersom kunnen afspraken uit de sleutelgebieden worden opgepakt in de uitwerkingsvraagstukken.

Kaartbeeld IV
Sterke samenleving, dorpen en steden

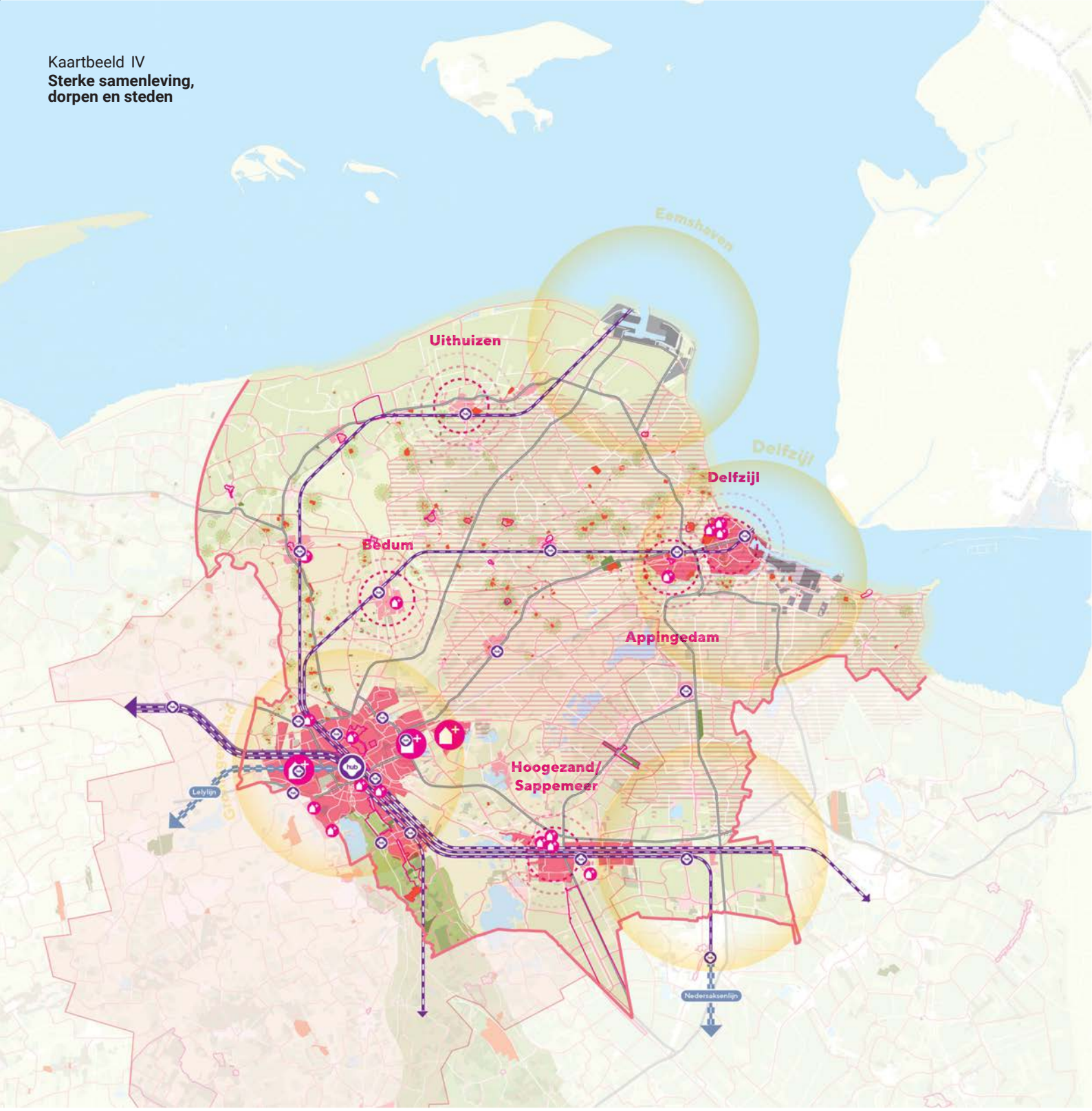

Het versterken van de kwaliteit van de leefomgeving
- Versterkingsgebied

- Nationale parken
- Beschermd dorpsgezicht
- Rijksmonument
- Borgen en landgoederen
- Wierden + visuele invloedsfeer

De woonopgaves bij elkaar brengen
- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Sleutelprojecten
- Geclusterde sleutelprojecten
- Grootschalige woningbouwlocaties

- NOVEX-Groningen
- Begrenzing NOVEX Regio Groningen-Assen

De juiste voorzieningen voor iedereen bereikbaar
- Regiocentra
- Stedelijke hoofdmotoren voor bovenregionale voorzieningen
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub
- Uitbreiding spoornetwerk

- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen
- Spoornetwerk + Stations
- Hoofdwegen
- Regionaal fietsnetwerk

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Onderscheidende clusters en netwerken

2.4

Energiecentrale Eemshaven (Foto Alex Wiersma)

2.4.1. Ambities, perspectief en opgaven

In het Ontwikkelperspectief is voor deze rode draad de volgende ambitie beschreven:
In 2050 is het gebied onderdeel van de economische ruggengraat van Nederland en Noord-Europa. Ze is koploper in innovatie en duurzaamheid. De clusters zijn individueel en collectief sterk en functioneren als 'vliegwielen' voor het MKB en de regio. De Aanlanding Wind op Zee, de kennisclusters en Nij Begun zijn ingezet als katalysator. De netwerken zorgen voor goed (ingepaste) verbindingen, relaties en faciliteren transities. Ontwikkelingen zijn wederkerig.

Het versterken van de economische structuur van Groningen staat in deze rode draad centraal door te bouwen op regionale topposities en strategische ketens. Door sterke clusters te ontwikkelen rond energie, chemie, waterstof, datacenters, high tech maakindustrie, agrofood, maritieme activiteiten en industriële processen te vergroenen. Innovatie, kennisdeling en samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden faciliteren van deze ontwikkeling. Dat geldt ook voor investeringen in gedeelde voorzieningen, infrastructuur, talentontwikkeling en internationale verbindingen. De rode draad Onderscheidende clusters en netwerken is, op basis van wederkerigheid, de hefboom voor nieuw perspectief van het NOVEX-gebied.

De belangrijkste opgaven binnen deze rode draad zijn:
- Verdienvermogen van de regio
- Ruimtevraag economische ontwikkeling en circulariteit
- Kwaliteit van de leefomgeving
- Energietransitie -infrastructuur i.c.m. pVAWOZ/Doordewind (incl. landzijdige vertaling)
- Tijdige verduurzaming industrie, MKB en overige bedrijvigheid
- Complementariteit economische en kennisclusters
- Noodzaak upgrade hoogwaardige (infra)verbindingen
- Voorzien in toekomstige arbeidsvraag
- Zoetwatervoorziening en zuinig watergebruik

2.4.2. Programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken

Programma's
Binnen deze rode draad zijn volgende relevante programma's geïdentificeerd die van grote invloed zijn op verschillende ontwikkelingen en sleutelgebieden in het NOVEX-gebied.

Industrie Eemshaven (Foto Alex Wiersma)

Nr.	Naam	Type	Fase
1.	pVAWOZ – Aanlanding Wind op Zee	Programma	Besluitvorming / doorontwikkeling
2.	PEH – Programma Energiehoofdstructuur	Programma	Besluitvorming/ kaderstellend
3.	(p)MIEK – Meerjarenprogramma Infra Energie & Klimaat	Programma	Programmering / uitwerking
4.	Programma Energie RES (Regionale Energiestrategie)	Programma	Lopend / actualiseren
5.	NPVI / CES – Verduurzaming Industrie	Programma	Uitwerking / clusterafspraken
6.	Aanlanding windpark Doordewind	Project / procedure	Uitwerking
7.	Ruimte voor Industrieclusters	Programma	Uitwerking / afspraken maken
8.	Regie ondergrondse infrastructuur	Programma / regiespoor	Opstart / governancevorming
9.	Masterplan Campussen	Programma	Lopend / opschalen
10.	Economische Agenda Nij Begun	Programma	Uitvoering / programmering
11.	Nationaal programma ruimte voor Defensie	Programma	Uitvoering / programmering

Tabel 6 Lopende en te starten programma's Onderscheidende clusters en netwerken

Nr.	Naam	Inhoud	Trekker
1.	Oostpolder	XXL-clusterlocatie 600 ha bruto; energie (max 200 ha), data, hightech maakindustrie; ruimtereservering en fasering	Regio
2.	Oosterhorn / Delfzijl	Doorontwikkeling chemie- en industriecluster; integrale opgavedefinitie	GSP, gemeente en provincie
3.	A7/N33-zone	XXL-bedrijventerrein en logistiek/maakindustrie; positionering en ruimtelijke ontwikkeling	Regio
4.	Westpoort / Vierverlaten	Logistieke schakel richting stad en Noord-Nederland; optimalisatie	Gemeente / regio
5.	N33 (Noord + Midden)	Hoofdontsluiting clusters; verdubbeling tracé; meekoppelkansen	Rijk (IenW) / provincie
6.	Hoofdvaarweg Lemmer-Delfzijl (HLD)	Binnenvaartcorridor; bruggen/sluizen; green corridor	Rijk (IenW) / regio
7.	Zeesluis Farmsum / Eemszijlen	Toekomstperspectief voor zeesluis Farmsum: schakel tussen haven en Eemskanaal, waterveiligheid, zoetwater en bereikbaarheid.	Rijk (IenW) / regio
8.	Eemszijlen	Kustontwikkelingsproject gericht is op het versterken van de veiligheid, natuur en leefbaarheid in de kustzone.	Regio
9.	Waterstof backbone	Waterstoftransport als ruggengraat voor clusters; vraagbundeling; fasering	Gasunie / Rijk (EZK)
10.	Buizenzone Eemshaven-Delfzijl	Bundeling leidingen energie, CO2 en reststromen; bestuurlijke afspraak nationaal belang	GSP / provincie / gemeente
11.	Warmtesysteem Eemsregio-Groningen	Warmtenet / restwarmtebenutting voor ca. 115.000 woningequivalenten; wederkerigheid voor inwoners	Rijk (EZK) / regio
12.	Kickstarter	H2 leiding	-

Tabel 7 Projecten met grote impact Onderscheiden clusters en netwerken

Uitwerkingsvraagstukken
In het ontwikkelperspectief zijn ontwikkelrichtingen (doelen) beschreven voor deze rode draad en zijn reeds de volgende uitwerkingsvraagstukken afgesproken:

CN1 – Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie (REOS)
De REOS geeft richting aan de ruimtelijk-economische positionering en ontwikkeling van het NOVEX-gebied als geheel en specifiek voor Eemshaven/Oostpolder, Delfzijl/Oosterhorn, de A7/N33-zone en Westpoort/Vierverlaten in combinatie met de Campussen. Hiertoe worden verschillende processen en verantwoordelijkheden bij elkaar gebracht in één aanpak: instrumentaria, waardeketens, samenwerking, financiering, innovatie en talent, positionering, organisatiegraad, ruimtelijke randvoorwaarden, beschikbare ruimte en acquisitie. Daarmee kan de potentie van het gebied worden benut, kan door de verschillende verantwoordelijke partijen complementair ruimtelijk-economisch worden gestuurd, landt het juiste bedrijf op de juiste plek en kunnen randvoorwaarden tijdig op orde worden gebracht (inclusief benutting energiepropositie en potentieel vrijetijdseconomie). De REOS wordt in samenhang ontwikkeld met het Rijksprogramma Ruimte voor Industrieclusters, de regionale beleidsprogramma's en Nij Begun, waarbij de strategische profielen voor de Eemshaven en Delfzijl partijen samen uitwerken.

CN2 – Energie- en warmtetransitie
Dit uitwerkingsvraagstuk brengt de samenhang tussen energieopwekking, energieverbruik, energie-infrastructuur (waaronder netcongestie) en de ruimtelijke inpassing daarvan in beeld, met een belangrijke rol voor de landzijdige benutting en vertaling van pVAWOZ. Deze inzichten zijn van essentieel belang voor het maken van onderbouwde keuzes ten aanzien van het toekomstige energiesysteem en benut voor de economische (en maatschappelijke) ontwikkeling van het NOVEX-gebied. Op dit moment worden binnen verschillende trajecten prognoses en scenario's ontwikkeld. Zo werkt het Programma Energiehoofdstructuur (PEH II) aan diverse scenario's ter ondersteuning van nationale beleidskeuzes, terwijl provincies parallel daaraan regionale verkenningen uitvoeren. Ook zal afstemming moeten worden gezocht met de reeds gemaakte afspraken in de Ruimtelijke Arrangementen en de Economische Agenda van Nij Begun. Het is van belang deze trajecten en inzichten met elkaar te verbinden, zodat wordt toegewerkt naar een samenhangend beeld van de toekomstige energie-voorziening, de ruimtelijke consequenties daarvan in combinatie met een integrale gebiedsgerichte programmering. Dit ter ondersteuning voor besluitvorming op zowel nationaal als regionaal niveau en (evt.) afspraken en de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda van het NGG|MPZ.

Nr.	Naam	Inhoud	Fase
CN1	Uitwerkings-vraagstuk REOS	Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie voor het gebied	In uitwerking
CN2	Uitwerkings-vraagstuk energie- en warmteagenda's	Scenario's productie, verbruik, ruimtedruk en economische impact; samenhang opwek, infra, ruimte	In uitwerking
CN3	Uitwerkings-vraagstuk bereikbaarheid	Bereikbaarheidsanalyse t.a.v. mobiliteit, water, spoor, kabels en buisleidingen	In uitwerking

Tabel 8 Uitwerkingsvraagstukken Onderscheide clusters en netwerken

CN3 – Bereikbaarheid
De bereikbaarheidsanalyse brengt de opgave in beeld voor weg, water, spoor en kabels/buisleidingen. Bereikbaarheid is een harde voorwaarde voor de ontwikkeling van bedrijvigheid en leefbaarheid. In deze fase focust de analyse zich op mobiliteit via weg, fiets en ov en op logistiek via de weg en het spoor. Logistiek via water en buisleidingen, inclusief regie op ondergrondse infrastructuur, worden expliciet als aanvullende component meegenomen. Buisleidingen worden daarbij ondergebracht onder het thema regie/plan ondergrondse infra. Voor het geheel van CN3 (en andere zaken uit de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda, zie punt investeringsagenda) wordt in beeld gebracht of en hoeveel aanvullende middelen en capaciteit hiervoor nodig zijn.

De programmering (programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken) wordt nader uitgewerkt met relevante informatie over betrokken partijen, mijlpalen, financiering, etc. Dit wordt opgenomen in bijlage 1.

2.4.3. Samenhang
Voorgaand is de programmering van het NOVEX-gebied Groningen voor deze rode draad beschreven, bestaande uit programma's, projecten en uitwerkingsvraagstukken in het gebied. Deze kennen harde en structurele onderlinge afhankelijkheden. De Ontwikkel- en uitvoeringsagenda houdt deze afhankelijkheden en samenhang continue in beeld. Hiertoe wordt de programmering en de samenhang de komende periode verder verdiept en geoperationaliseerd. Via de programmasturing wordt hier actief op gestuurd via de beschreven programmering van de rode draden en de sleutelgebieden om zo de programmatische doelen te bereiken. Gelet op de samenhang tussen de uitwerkingsvraagstukken en het sleutelgebied, is Clusters en netwerken de meest complexe rode draad.
Er is sprake van een groot aantal onderling afhankelijke programma's en uitwerkingsvraagstukken met harde koppelingen. Deze samenhang in deze rode draad is in de bijlage uitgebreid beschreven.

Een samenvatting daaruit:

Zeven prioritaire zaken
- CN1 (REOS): de Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie biedt houvast in de juiste (grootschalige) ruimtelijk-economische keuzes van Rijk en regio gezamenlijk en welke randvoorwaarden daarvoor nodig zijn (directe relatie met LW1, CN2 en CN3). Een specifiek aandachtspunt daarbij is de zoetwaterbeschikbaarheid (LW1) voor de energie- (CN2) en economische ontwikkeling (CN1). Zolang de REOS, energieprogrammering en (randvoorwaardelijk) zoetwaterstrategie ontbreken, bestaat het risico op verkeerde keuzes dan wel economische ontwikkelingen waarvoor de randvoorwaarden niet op orde zijn.
- CN2 (Energie): de samenhang tussen opwek, verbruik, energie-infrastructuur en doorlevering ontbreekt nu, waarmee er nog geen eenduidig beeld is van de energieprogrammering en uitwerking in het NOVEX-gebied en hoe voldaan kan worden aan de bestuurlijke uitgangspunten. Dit is de meest urgente uitwerking in deze fase.
- Een bijzondere urgentie geldt voor een tijdige verduurzaming (energie, water) van de chemie/industrie die urgent is en het is tegelijkertijd van groot belang om de energiepropositie te benutten voor economische ontwikkeling. Daarmee zijn er directe relaties tussen CN2 en CN1 (en indirect CN3 en LW1).
- CN3 (Bereikbaarheid/infra agenda): economische ontwikkeling heeft een sterke relatie met de bereikbaarheid van locaties voor inwoners via OV/weg/fiets en tevens betekent economische ontwikkeling nieuwe goederenstromen via buis, spoor, weg en water. Daarmee is er een directe relatie tussen CN1 en CN3.
- Tijdige energieaansluiting Oostpolder: moet beschikbaar zijn vóórdat de eerste aanlanding wind op zee en de aansluiting van de waterstofbackbone operationeel is.
- Warmtesysteem Eemsregio-Groningen: stuurgroep project neemt vóór 2027 een go/no-go voor de ontwikkelfase. Publieke collectieve systemen kennen relatief grote financiële uitdagingen en risico's. Een onderzoek naar mogelijke wederkerigheid kan de besluitvorming ten positieve beïnvloeden.
- Buizenzone Eemshaven-Delfzijl: vereist een bestuurlijke afspraak over nationaal belang vóórdat ruimtereserveringen definitief worden vastgelegd.

Suikerfabriek Hoogkerk (Foto Alex Wiersma)

Vier strategische spanningen

- Ruimteschaarste en conflicterende claims: energie-infrastructuur, bedrijventerreinen, defensie, woningbouw, water en natuur claimen allemaal ruimte. De REOS moet expliciete keuzes van Rijk en regio gezamenlijk faciliteren, met een stevige relatie tot de nadere uitwerkingen in de sleutelgebieden.
- Energietransitie: tempo versus inpasbaarheid – zonder gezamenlijk ruimtelijk kwaliteitskader (LW3) en de operationalisering van het bestuurlijk uitgangspunt wederkerigheid dreigt de regio onevenredig bij te dragen zonder te profiteren.
- Waterstofeconomie: kip-en-ei probleem vraagt om gecoördineerde aanpak van Rijk en regio, in lijn met maatregel 35.1 uit Nij Begun, om te komen tot keuzes en het tijdig op orde krijgen van de randvoorwaarden. De H2-kickstarter is een eerste stap maar werkt ook pas als ook de vraagzijde is georganiseerd.
- Arbeidsmarkt: groeiende vraag naar technisch personeel versus vergrijzing en wegtrek van jongeren en tegelijkertijd een gebied wat stevig in transitie is. Hoe kunnen we nu al jongeren en kundige arbeidskrachten verleiden om in het NOVEX-gebied te gaan wonen.

Doorwerking in de sleutelgebieden

- Eemshaven: het meest urgente sleutelgebied voor deze rode draad. De cumulatie van energie- en economische vraagstukken vraagt om integrale keuzes over fasering, ruimtegebruik en profiel. CN1 en CN2 zijn het meest direct bepalend. De tijdige energieaansluiting van de Oostpolder is het meest concrete en urgente actiepunt.
- Delfzijl: het cluster staat voor een fundamentele transitie richting hernieuwbare koolstofhub. CN1 (REOS), CN3 (bereikbaarheid) en LW1 (zoetwater, waterkwaliteit) zijn de kritieke uitwerkingsvraagstukken.
- A7/N33-zone: de locatiekeuze en het profiel van het XXL-bedrijventerrein hangen direct af van de uitkomsten van CN1 en CN2. Zolang die ontbreken, is de zone planologisch kwetsbaar voor lock-in.
- Kustzone: de PAWOZ-kabelroutes en activiteiten in Delfzijl en Eemshaven leggen toenemende druk op de kustverdediging. De integrale gebiedsaanpak in de sleutelgebieden Eemshaven en Delfzijl is randvoorwaardelijk voor een verantwoorde doorontwikkeling van de clusters.

2.4.4. Afspraken

De uitwerkingsvraagstukken CN1 t/m 3 zijn reeds opgestart. Voor deze fase van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda zijn uit deze processen vooralsnog de onderstaande afspraken geformuleerd. Aanvullend daarop zijn uit de sleutelgebieden vragen gekomen die bij uitwerkingsvraagstukken in deze rode draad kunnen worden ondergebracht.

De programmering van deze rode draad werkt door in de sleutelgebieden. Afspraken in deze rode draad die met name relevant zijn voor de sleutelgebieden zijn opgenomen onder de betreffende sleutelgebieden in hoofdstuk 3. Andersom kunnen afspraken uit de sleutelgebieden worden opgepakt in de uitwerkingsvraagstukken.

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokken
CN1: REOS (CN-AV1)	Aanvullend op het uitwerkingsvraagstuk wordt specifiek gekeken naar het ontwerpend onderzoek van Ruimte voor industrie voor de Eemshaven en Delfzijl. De inzichten uit het onderzoek worden gezamenlijk verder uitgewerkt om tot een strategisch profiel voor het cluster Noord Nederland en tot nadere uitwerkingen en keuzes te komen, Dit wordt geïmplementeerd binnen de REOS. Daarbij wordt ook gekeken hoe de samenwerking met Emmen/Drenthe en andere landelijke industrieclusters kan worden vormgegeven.	Rijk (EZK) in samenwerking met regio
CN2: Energie (CN-AV2)	Zodra de eerste resultaten beschikbaar zijn, worden de nationale systeemstudie (PEH II) en de provinciale systeemstudie van het provinciale Programma Energie naast elkaar gelegd en binnen het NOVEXgebied samengebracht, met als doel een integraal en betrouwbaar overzicht te maken van regionale energieproductie en -verbruik (inclusief aanlanding), de planning en de samenhang met ruimtelijke keuzes, investeringen in energie-infrastructuur en andere randvoorwaarden.	Alle partijen
Opwaardering windturbines (repowering wind op land) (CN-AV3)	Partijen brengen de ruimtelijke impact en tijdlijnen van repowering in beeld en onderzoeken hoe energiebaten kunnen worden ingezet voor gebiedsontwikkeling.	Provincie, gemeente Het Hogeland en Eemsdelta, GSP
Ondergrondse infrastructuur (meenemen in CN3) (CN-AV4)	Ondergrondse infrastructuur wordt beschouwd als volwaardig onderdeel van de ruimtelijke hoofdstructuur van het gebied, inclusief reserveringen, bundeling, fasering en bescherming van toekomstige ontwikkelmogelijkheden. Partijen maken een aanpak voor regie op ondergrondse infrastructuur. Daarbij wordt verkend wat er nu al is, loopt aan initiatieven en hoe hier proactief op kan worden geanticipeerd (bv aanwijzen zones, inrichten tafel). Daarbij worden rollen en verantwoordelijkheden in beeld gebracht. Tegelijkertijd wordt verkend hoe ook actueel regie op ondergrondse infrastructuur kan worden georganiseerd, waarbij lopende initiatieven worden samengebracht. Generiek stemmen partijen de aanleg van energie- en andere ondergrondse infrastructuur beter op elkaar af en verkennen koppelkansen tussen projecten in de ondergrond.	Provincie, Netbeheerders, EZK
Buizenzone Eemshaven-Delfzijl (CN-AV5)	Groningen Seaports, gemeenten het Hogeland, Eemsdelta, Midden Groningen en provincie bereiden een bestuurlijke afspraak voor met het Rijk over de status en mogelijkheden van de buizenzone, met als inzet om deze aan te merken als zone van nationaal belang waarin ook regionale leidingen mogelijk zijn. Verkend wordt hoe Drenthe en Emmen hierin kunnen worden betrokken.	Provincie, gemeenten, GSP, EZK
Carbon management en CO2-ketens (CNAV6)	Rijk, regio en bedrijven brengen de mogelijkheden voor CCS en CCU (en ook voor waterstof) in beeld en verkennen de ontwikkeling van een kennis- en innovatiecluster rond carbon management en waterstof. Dit wordt verwerkt in een gezamenlijke aanpak rondom CCS, CCU, H2 en CO2-ketens.	Provincie, EZK, gemeenten het Hogeland, Eemsdelta en bedrijven

Tabel 9 Uitwerkingsvraagstukken Onderscheide clusters en netwerken

Kaartbeeld V
Onderscheidende clusters en netwerken

Ruimtelijk economisch ontwikkelen
- De grote regionale economische clusters
- Uitbreiding bedrijventerrein
- Onderzoeksgebied uitbreiding bedrijventerrein
- XXL bedrijventerrein

- Defensie
- Campus
- Datacenter
- Vliegveld

Energie- en warmtetransitie, met PAWOZ/VAWOZ als katalysator
- Bouw windparken
- Toekomstige aanlanding Wind op Zee
- Toekomstig tracé hoogspanningsverbinding

- Aanlanding Wind op Zee
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk

(Inter)nationaal en onderling goed verbonden
- Uitbreiding spoornetwerk

- Vaarwegen
- Ten-T vaarwegen
- Ten-T Havens
- (OV)hubs
- Spoornetwerk
- Hoofdwegen
- Ten-T wegen

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Sleutelgebieden

Integraal en specifiek

3

't Roegwold (Foto Alex Wiersma)

In de sleutelgebieden komen een aantal grote en kleinere opgaven samen. De grote, strategische en veelal structurerende opgaven vragen om een integrale uitwerking en aanpak per sleutelgebied. Deze brengen inhoud, programmering, uitvoering, partijen, capaciteit en middelen van de rode draden in het sleutelgebied samen en voorkomt dat ontwikkelingen los van elkaar plaatsvinden. De kleinere, specifieke opgaven zijn concreter en veelal uitvoerbaar op kortere termijn (no-regret). Deze opgaven dragen bij aan de voortgang in het gebied en maken zichtbaar wat al in uitvoering kan worden gebracht. Dit uiteraard in lijn met de totale aanpak per sleutelgebied en de bovenliggende opgaven.

In dit hoofdstuk is per sleutelgebied beschreven:
- De opgavedefinitie
- Toelichting op de integrale aanpak
- De strategische opgaven met afspraken
- Specifieke opgaven met afspraken

Achtereenvolgens komen de volgende prioritaire deelgebieden aan bod: Eemshaven, Delfzijl, Duurswold en Kustzone. Ook wordt vooruitgelopen op een aantal volgende sleutelgebieden, welke opgenomen zijn in het Ontwikkelperspectief.

Een nadere toelichting op de strategische en specifieke opgaven is per sleutelgebied opgenomen als bijlage.

Dubbele dijk Eemshaven (Foto Xander Brinkman)

3.1 Sleutelgebied Eemshaven

De Eemshaven is één van de vier economische clusters van het NGG|MPZ. Het is onderdeel van het Noord-Nederlandse deel van de nationale energieintensieve clusters, net als Delfzijl en Emmen. Het is een belangrijke locatie voor economische ontwikkeling en de energievoorziening van Nederland (1/3e van de energie voor Nederland komt uit de Eemshaven). In het Ontwikkelperspectief is de ambitie beschreven om het economisch cluster Eemshaven te ontwikkelen tot cluster van nationaal en internationaal strategisch belang in 2050, met een centrale rol voor in energie en het economisch profiel. Tegelijkertijd ligt het cluster in een kwetsbaar gebied en is het van belang dat de ontwikkeling van de Eemshaven bijdraagt aan perspectief voor het gebied.

Veel partijen hebben een rol in de ontwikkeling van de Eemshaven. Zo doet Groningen Seaports de exploitatie en ontwikkeling van de Eemshaven (en Delfzijl), doet de BV Oostpolder de ontwikkeling van de Oostpolder en werken Rijk, provincie en gemeente en waterschap aan beleidsvraagstukken en ontwikkelingen die direct en indirect de toekomst van de Eemshaven en de omgeving bepalen. Daarbij zijn provincie en de gemeenten het Hogeland en Eemsdelta via de GR de aandeelhouders van de overheids-NV Groningen Seaports.

3.1.1. Integrale gebiedsaanpak

Met voorgaande ambities komt in het sleutelgebied Eemshaven een aantal strategische structurerende opgaven samen. Hierbij zijn er veel variabelen in de economische en energiegerelateerde ontwikkeling van het sleutelgebied Eemshaven, zoals het pad voor de energietransitie, mate van ontwikkeling waterstof, benutting van de energie via high tech maakindustrie en datacenters, etc. Daarbij kan niet alles, wat vraagt om samenhangende keuzes die bepalend gaan zijn voor de verdere ontwikkeling van de Eemshaven.

Kaartbeeld VI
Programma en afspraken Eemshaven

Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader
- Primaire waterkering
- Verziltingsrisico (hoog-matig-laag)
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Natura2000 gebied
- Recreatiepad
- Zoetwaterstructuren

Sterke samenleving, dorpen en steden
- Herontwikkeling stationsgebied Roodeschool
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub
- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen

Onderscheidende clusters en netwerken
- Vegunde windturbines
- Ruimtereservering windturbines
- Toekomstige aanlanding Wind op Zee
- Energiecentrales
- Ruimteresevering grootschalige waterstofelectrolyseprojecten
- Opwaardering Groote Tjariet
- Op diepte houden vaargeul
- Op diepte houden haven
- Veerdienst N3 Veerverbinding
- Getijdeduikers Spijk
- Grote behoefte zoetwater
- Uitbreiding bedrijventerrein
- Verbeteren ontsluiting N33, N46 en spoor
- Ontwikkelruimte (4ha), Defensie of/en aanlanding wind op zee en/of batterij-industrie
- Zoeklocatie datacenter
- Verduurzaming industrie

- Bestaande windturbines
- Aanlanding Wind op Zee
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk
- Hoofdvaarwegen
- Bedrijventerrein

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Partijen spreken daarom af een integrale gebiedsaanpak uit te werken voor het gehele sleutelgebied Eemshaven. De programmaorganisatie NGG|MPZ maakt een opdrachtformulering met, voor en namens de verschillende verantwoordelijke partijen en zorgt in gezamenlijkheid met/via deze partijen voor uitvoering. Daartoe wordt gebruik gemaakt van input uit de gebiedsbrede programmering en uitwerkingsvraagstukken.

Voorgenoemde strategische opgaven worden vertaald naar een integraal toekomstbeeld (evt. met scenario-ontwikkelingen). Deze omvat een integraal ruimtelijk ontwerp op structuurniveau en een samenhangende aanpak om dat toekomstbeeld van dit sleutelgebied te realiseren. Deze aanpak gaat onder meer over de wijze van uitvoering, financiering, prioritering, programmering en besluitvorming vanuit de verantwoordelijkheid van de betrokken partijen.

De integrale gebiedsaanpak:
- Is een integraal onderdeel van de ontwikkeling van het NOVEX-gebied, en wordt gevoed via de 3 rode draden, in samenhang met de andere sleutelgebieden van het NOVEX-gebied (vice versa).
- Bevat een gezamenlijke opgavedefinitie en prioritering voor de komende 10 tot 20 jaar;
- Verbindt lopende projecten, investeringen en programma's in één samenhangende programmering en samenhangend omgevingsmanagement;
- Maakt zichtbaar welke randvoorwaarden, besluiten, capaciteit en middelen nodig zijn;
- Benoemt welke vraagstukken direct uitvoerbaar zijn, welke kaderstellende keuzes eerst nodig zijn en welke onderwerpen nader onderzoek vragen;
- Verbindt economische ontwikkelingen en ambities met randvoorwaarden als 'water en bodem sturend', zoetwaterbeschikbaarheid, bereikbaarheid en leefbaarheid;
- Wordt uitgewerkt in het verlengde van het Ontwikkelperspectief NNGG|MPZ, in samenhang met Nij Begun, lopende energieontwikkelingen en de relevante bereikbaarheids-, water- en klimaattrajecten.

3.1.2. Strategische opgaven

Specifiek zien we de volgende strategische structurerende opgaven:
- (Inter)nationaal energieknooppunt, met een belangrijke rol in Wind op Zee, elektriciteits- en waterstofproductie.
- Economische motor via o.a. waterstof, data/digitalisering, defensie en hightech maakindustrie waarbij stevig ingezet wordt op het economisch laten renderen van de grote hoeveelheid beschikbare energie. Met o.a. bruto 600 ha beschikbaar in de Oostpolder, waarvan maximaal 200 ha voor de energietransitie en ca. 200 ha voor high tech maakindustrie incl. data (max 50 ha)*.
- Knooppunt in verbindingen, met onder meer de diepzeehaven, veerdiensten, aanleg en onderhoud windparken, defensielogistiek, waterstofbackbone, aanlanding wind op zee, N33 en achterliggende infrastructuur.
- Katalysator voor werkgelegenheid, arbeidskrachten en nieuwe inwoners.
- Liggend aan zee, met grote opgaven qua kustverdediging en klimaatadaptatie.
- De impact op de omgeving, en bijdrage aan de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit.

Deze strategische opgaven zijn van Rijk en van regio en worden binnen de genoemde uitwerkingsvraagstukken thematisch in samenhang ontwikkeld en samengebracht, als voeding voor de integrale aanpak van het sleutelgebied. Een nadere toelichting op deze opgaven is opgenomen in de bijlage. De belangrijkste prioriteiten zijn hierna beschreven.

* Zie voor de exacte gegevens het Provinciaal Inpassingsplan Bedrijventerrein Oostpolder.

3.1.3. Samenhang

De Eemshaven is het meest urgente sleutelgebied voor de rode draad Clusters en Netwerken. De cumulatie van energie- en economische vraagstukken vraagt om integrale keuzes over fasering, ruimtegebruik en profiel. De samenhang in sleutelgebieden is in de bijlagen uitgebreid beschreven. Voor wat betreft no-regret is de tijdige elektriciteitsaansluiting van de Oostpolder het meest concrete en urgente actiepunt: die aansluiting moet beschikbaar zijn vóórdat de eerste aanlanding wind op zee operationeel is. Dit legt een harde tijdslijn die nu bestuurlijk geborgd moet worden. Zonder integrale gebiedsaanpak worden beslissingen ad hoc genomen met risico op lock-in.

3.1.4. Strategische afspraken

Voor sleutelgebied Eemshaven zijn de volgende strategische afspraken benoemd:

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokken
Waterstof-economie en ruimte-reserveringen (EH-ST1)	Partijen brengen in beeld hoe de waterstofeconomie de komende jaren kan worden ontwikkeld, werken eventueel scenario's uit en brengen in beeld hoe randvoorwaarden zoals water, ruimte, infrastructuur, beprijzing, vergunningen en beleid kunnen worden georganiseerd. Specifiek brengen partijen in kaart welke ruimtereserveringen er zijn voor de waterstofeconomie en of deze in lijn zijn met de actuele vraag en ontwikkelscenario's. Dit is input voor de **uitwerkingsvraagstukken CN1 (REOS) en CN2 (energie).**	Provincie, gemeenten Het Hogeland, Eemsdelta, Groningen, GSP, EZK, Waterschappen
Datacenters en strategische ruimte-reservering (EH-ST2)	Provincie werkt, in afstemming met gemeenten, een afweegkader uit voor datacenters en andere digitale initiatieven met significante ruimtelijke impact op basis van een 'nee-tenzij principe'. Voor datacenters in de Eemshaven werken provincie en gemeente toe naar een beleidskader voor locatiekeuze, omvang, fasering, koppeling met energie-, water- en ruimtelijke opgaven en de mogelijkheden voor lokale en Europese autonomie. Hierbij wordt aangesloten op het Rijks beleidskader 'Nationale Aanpak Datacenters en Datakabels'. Als input voor u**itwerkingsvraagstuk CN1 (ruimtelijkeconomische Ontwikkel- en uitvoeringsagenda)** en de aanpak in sleutelgebied Eemshaven wordt onderzocht of en hoe datacenters bij kunnen dragen aan het economisch ecosysteem van Groningen.	Provincie, gemeente Het Hogeland, VRO, EZK
Ruimtelijk economisch profiel van het industrie-cluster Eemshaven (EH-ST3)	Rijk en regio spreken af om de verdere ontwikkeling van het industriecluster Eemshaven te richten op een toekomstbestendig, duurzaam en innovatief energieintensief) economisch profiel dat aansluit bij zowel de regionale, nationale als internationale economischeen energie-ambities. Partijen geven dit profiel gezamenlijk vorm in het uitwerkingsvraagstuk **CN1 (ruimtelijk-economische Ontwikkel- en uitvoeringsagenda)**, in samenhang met regionaal en nationaal beleid en het ontwerpend onderzoek Ruimte voor Industrieclusters in combinatie met de clusters Delfzijl en Emmen (samen industriecluster Noord).	Provincie, EZK, VRO, gemeente Het Hogeland en GSP
Verduurzaming energie-centrales en energie-transitie (EH-ST4)	Partijen brengen de gevolgen van de verduurzaming van energiecentrales, de energietransitie voor ruimte, infrastructuur en de ontwikkeling van de Eemshaven in beeld. Partijen brengen ontwikkelingen op het gebied van energie in beeld in uitwerkingsvraagstuk CN2 (energie). Daarbij heeft het Rijk ambities op het gebied van kernenergie en voert een locatieonderzoek uit. Een kerncentrale in Groningen is voor de regio onbespreekbaar.	Provincie, gemeente Het Hogeland, GSP, Gasunie, Tenet, EZK

Tabel 10 Strategische afspraken sleutelgebied Eemshaven

3.1.5. Specifieke afspraken

Uiteraard betekent het komen tot strategische keuzes niet dat de ontwikkeling van het sleutelgebied stil komt te liggen. Wat door kan, moet vooral door. Naast de strategische afspraken, zijn er een aantal vraagstukken die zonder meer door moeten/ kunnen (no-regret), waar partijen nu afspraken over willen maken zodat de ontwikkeling van de Eemshaven door kan:

Huisvesting arbeids-krachten (tijdelijk) (EH-SP1)	Gemeenten brengen de behoefte naar tijdelijke huisvesting in beeld. Gemeenten gaan hierover in gesprek met de provincie, en beziet welke afspraken nodig/mogelijk zijn over locaties, randvoorwaarden en koppeling met regionale capaciteit, versnelling van procedures en samenwerking met werkgevers en ontwikkelaars. Dit is input voor **uitwerkingsvraagstuk SLD1 (wonen)**	Gemeenten het Hogeland, Eemsdelta, Midden-Groningen en Groningen, provincie, BV Oostpolder, Groningen Seaports, ontwikkelaars en bedrijven
Tijdelijke energie-voorziening Oostpolder (EH-SP2)	Partijen brengen zo snel mogelijk in beeld welke energiebehoefte er op welk moment ligt en hoe tijdelijke aansluiting wordt gerealiseerd en organiseren besluitvorming. Dit geldt voor zowel elektriciteit als waterstof (H2-backbone, kickstarter). Dit is input voor **uitwerkingsvraagstukken CN2 (energie) en CN3 (infra).**	Oostpolder BV, Provincie, gemeente Het Hogeland, netbeheerders, GSP
Westpier – veer-verbinding Arendal en mogelijke functies (onder voorbehoud van besluitvorming) (EH-SP3)	Partijen maken een plan voor de ontwikkeling van de Westpier en verkennen hoe de totale businesscase kan worden rondgemaakt. Partijen zetten in op een programmatische aanpak voor batterijverwerking en laten aanvullende voorwaarden voor de veerverbinding uitwerken. Dit is input voor **uitwerkingsvraagstukken CN1 (REOS) en CN3 (infra/bereikbaarheid).**	Provincie, Groningen Seaports, gemeente Het Hogeland, EZK, BZK, Stichting Economische Agenda I.O.

Tabel 11 Specifieke afspraken sleutelgebied Eemshaven

Nieuwstad en Eemshaven (Foto Xander Brinkman)

Groningen Seaports in Delfzijl (Foto Alex Wiersma)

3.2 Sleutelgebied Delfzijl

Delfzijl, Appingedam, het industriële cluster en de omgeving vormen een sleutelgebied met grote potentie en complexe opgaven. Het industrieel cluster is één van de vier (economische) clusters van het NGG|MPZ. Het is onderdeel van het Noord-Nederlandse deel van de nationale energie-intensieve clusters, net als de Eemshaven en Emmen. Het is daarmee een belangrijke locatie voor de economische ontwikkeling, waarbij er zelfs sprake is van een substantieel deel van de chemie van Nederland dat hier is gevestigd. De duokern Delfzijl-Appingedam heeft een sterk historische context en grote maatschappelijke uitdagingen en opgaven. Zo wordt via het Masterplan Regiocentra extra geïnvesteerd in de brede welvaart van de kernen, naast de al bestaande opgaven rond versterking, woningbouw, voorzieningen en leefbaarheid. Specifieke ontwikkelingen raken elkaar direct: het Masterplan Regiocentra, het waterfront, zeesluis Farmsum, kustverdediging/ waterveiligheid, N33, N362, Oosterhorn, recreatieve ontwikkelingen et cetera.

In 2050 is het één van de hoofdmotoren van het NOVEX-gebied, grote woningbouwuitbreidingen vinden hier plaats. De kernen spelen een grote rol bij het op peil houden van de leefbaarheid in de regio. Ze hebben een web aan goed verbonden dorpen die gebruik maken van de voorzieningen zoals horeca, winkelen, cultuur en zorg. Ook is geanticipeerd op het kwetsbaar landschap, zoals de Eemsdollard. Dit maakt tezamen het sleutelgebied Delfzijl. Veel partijen hebben een rol in de ontwikkeling van dit sleutelgebied. De gemeente Eemsdelta is uiteraard verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de gemeente, de kernen en het buitengebied. Het Rijk, provincie en waterschappen werken aan de kust en zeezijdige ontwikkelingen. Groningen Seaports doet de ontwikkeling en exploitatie van Haven Delfzijl en Oosterhorn. Rijk, provincie en gemeente en waterschap werken aan beleidsvraagstukken en ontwikkelingen die direct en indirect de toekomst van de havens, kernen en omgeving bepalen. Daarbij zijn provincie en de gemeenten Hogeland en Eemsdelta via de GR de aandeelhouders van overheids NV Groningen Seaports.

3.2.1. Integrale gebiedsaanpak

Met voorgaande ambities komt in het sleutelgebied Delfzijl een aantal strategische structurerende opgaven samen. De economische ontwikkeling is evident en biedt -tezamen met de stevige inzet op de kernen- veel potentie voor nieuw perspectief voor de inwoners. De stapeling van opgaven leidt tot aanzienlijke ruimtelijke druk op de omgeving. Milieueffecten van industrie en infrastructuur vragen blijvende aandacht, evenals de impact op natuur, landschap en woonkwaliteit. Dit vraagt om een zorgvuldige ruimtelijke inpassing en om duidelijke keuzes met balans tussen economische ontwikkeling en leefomgeving, het principe van water en bodem-sturend is bepalend bij deze keuzes.

Kaartbeeld VII
Programma en afspraken Delfzijl

Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader
- Versterken recreatienetwerk (recreatiegebied en kernen)
- Versterken recreatie en ecologisch netwerk natuurgebieden
- Ophogen landbouwgrond met slip
- Project Meegroeidijk
- Waterbergingsgebied
- Verziltingsrisico (hoog-matig-laag)
- Veenoxidatiegebieden
- Primaire waterkering

- Natura2000 gebied
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Recreatiepad
- Zoetwaterstructuren

Sterke samenleving, dorpen en steden
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub
- Sleutelprojecten
- Geclusterde sleutelprojecten
- Huisvesting arbeidskrachten (tijdelijk)
- Huisvesting arbeidskrachten
- Waterfront Delfzijl

- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen

Onderscheidende clusters en netwerken
- Ruimteresevering grootschalige waterstofelectrolyseprojecten
- Op diepte houden vaargeul
- Op diepte houden haven
- Zeesluis Farmsum
- Grote behoefte zoetwater
- Verbeteren ontsluiting N33, N46 en spoor
- Verduurzaming industrie

- Bestaande windturbines
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk
- Hoofdvaarwegen
- Bestaande datacenter

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

De ontwikkeling van Delfzijl vindt plaats in directe nabijheid van stedelijke kernen en het kustlandschap. De relatie tussen stad, haven, kust en landschap is bepalend voor het woon- en vestigingsklimaat. Investeringen in industrie en infrastructuur hebben directe effecten op de leefomgeving. Dit vraagt om een integrale aanpak waarin economische ontwikkeling, stedelijke groei, leefbaarheid en landschappelijke kwaliteit in samenhang worden afgewogen. Er ontbreekt een integraal beeld van alle opgaven in het gebied voor de komende 10-20 jaar. Daarmee is er geen samenhangend perspectief mogelijk, en wachten ontwikkelingen op elkaar of moeten ontwikkelingen juist rekening houden met onvoorziene keuzes die op andere plekken gemaakt worden. Sturing op prioriteiten en fasering is echter complex.

Partijen spreken af om een integrale gebiedsaanpak uit te werken voor het gehele sleutelgebied Delfzijl. De programmaorganisatie NGG|MPZ maakt een opdrachtformulering met, voor en namens de verschillende verantwoordelijke partijen en zorgt in gezamenlijkheid met/via deze partijen voor uitvoering. Daartoe wordt gebruik gemaakt van input uit de gebiedsbrede programmering en uitwerkingsvraagstukken (wederzijds voedend).

Deze worden vertaald naar een integraal toekomstbeeld (evt. met scenario-ontwikkelingen) met een integraal ontwerp en een samenhangende aanpak om dat toekomstbeeld van dit sleutelgebied te realiseren. De aanpak bevat onder meer een overzicht van lopende en toekomstige ontwikkelingen, benodigde vraagstukken en uitvoerings- en financieringsvraagstukken. Dit wordt uitgewerkt in integrale samenhang en samenwerking met de gebiedsbrede programmering en uitwerkingsvraagstukken van het NOVEX-gebied. Hierbij houdt iedere partij zijn eigen verantwoordelijkheid.

De integrale gebiedsaanpak:
- Is een integraal onderdeel van de ontwikkeling van het NOVEX gebied, en wordt gevoed via de 3 rode draden, in samenhang met de andere sleutelgebieden van het NOVEX gebied (vice versa);
- Bevat een gezamenlijke opgavedefinitie en prioritering voor de komende 10 tot 20 jaar;
- Verbindt lopende projecten, investeringen en programma's in één samenhangende programmering en samenhangend omgevingsmanagement;
- Bewaakt dat afzonderlijke projecten, reserveringen of infrastructurele keuzes niet vooruitlopen op integrale bestuurlijke afweging binnen de gebiedsaanpak Delfzijl;
- Maakt zichtbaar welke randvoorwaarden, besluiten, capaciteit en middelen nodig zijn;
- Benoemt welke vraagstukken direct uitvoerbaar zijn, welke kaderstellende keuzes eerst nodig zijn en welke onderwerpen nader onderzoek vragen;
- Verbindt de ontwikkeling van het industriecluster in Delfzijl met randvoorwaarden als water en bodem sturend, zoetwaterbeschikbaarheid en de kwaliteit van de leefomgeving;
- Verbindt stedelijke ontwikkeling, woningbouw en voorzieningen met economische ontwikkeling;
- Versterkt de meerlaagsveiligheid en de kwaliteit van de kustzone, het waterfront en de openbare ruimte;
- Verbetert de relatie tussen stad, haven en landschap;
- Water en bodem zijn sturend voor (ruimtelijke) keuzes;
- Draagt bij aan een aantrekkelijk woon- en vestigingsklimaat met investeringen in leefbaarheid, cultuur, voorzieningen en recreatie bijdragen;
- Wordt uitgewerkt in het verlengde van het Ontwikkelperspectief NGG|MPZ, in samenhang met Nij Begun, het Masterplan Regiocentra en de relevante bereikbaarheids-, water- en klimaattrajecten.;

3.2.2. Strategische opgaven

Specifiek zien we in het sleutelgebied Delfzijl volgende strategische structurerende opgaven:

- De ontwikkeling van het industriële cluster, onderdeel van het Nationale energie-intensieve clusters samen met de Eemshaven en Emmen. Hier staat circa 15% van de Nederlandse basischemie en met potenties rondom koolstof en grondstoffen.
- De tijdige verduurzaming van het industriecluster, met een stevige benutting van de energiepropositie. Daarbij kan de energievraag van digitale initiatieven (data en opslag) een knelpunt zijn.
- Het benutten van de verschillende waardeketens, met tevens het benutten van restwarmte in de economie en maatschappij (warmtesysteem).
- Leefbaarheidsopgaven met de versterkingsopgave.
- Het Masterplan Regio Centra, de centrumontwikkeling (huis van cultuur en bestuur) en het Waterfront.
- Grootschalige infrastructuurontwikkelingen, met oa de waterstofbackbone, N33, warmtenetten, energieinfrastructuur en in potentie de verbinding met Emden / Nedersaksen.
- Klimaat, water en milieuopgaven, met onder meer de kustverdediging en zoetwateropgave (incl. verbetering milieu- en waterkwaliteit).
- En een kwalitatief hoogwaardige inpassing en versterking van de ruimtelijke kwaliteit.

In de bijlage zijn deze nader toegelicht, inclusief de onderlinge relaties tussen de rode draden en de sleutelgebieden. De belangrijkste prioriteiten zijn hierna beschreven.

3.2.3. Samenhang

Delfzijl combineert een nationaal belangrijk industriecluster met omvangrijke stedelijke en leefbaarheidsopgaven. De stapeling van vraagstukken maakt integrale afweging onvermijdelijk. De samenhang in sleutelgebieden is in de bijlagen uitgebreid beschreven.

Meest urgent in dit sleutelgebied is dat een integraal beeld voor de komende 10-20 jaar ontbreekt, waardoor ontwikkelingen op elkaar wachten of juist rekening moeten houden met onvoorziene keuzes elders. Dit vraagt om prioriteit en urgentie. CN1 (REOS), CN3 (bereikbaarheid) en LW1 (zoetwater, waterkwaliteit) zijn de kritieke uitwerkingsvraagstukken. Afstemming tussen SL1, SL3 en de integrale gebiedsaanpak Delfzijl is randvoorwaardelijk voor de leefbaarheidsopgave.

3.2.4. Strategische afspraken

Uit de werksessies van het sleutelgebied Delfzijl zijn een aantal vraagstukken en afspraken naar voren gekomen, die een nadere verdieping vragen en/of aanvullend zijn op de reeds afgesproken uitwerkingsvraagstukken. Tezamen vormt dit de basis voor de integrale gebiedsaanpak van het sleutelgebied Delfzijl. Deze dragen bij aan het maken van de juiste strategische keuzes, die de verdere ontwikkeling van het sleutelgebied mogelijk maken.

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokken
Toekomst bestendig water- en bodem-systeem Delfzijl en zoetwater beschikbaarheid (DZ-ST1)	Rijk en regio spreken af om de ontwikkeling van het haven- en industriegebied Delfzijl en de omliggende kernen te baseren op een toekomstbestendig water- en bodemsysteem. Daarbij worden waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid, waterkwaliteit, ecologie en industriële waterbehoefte in samenhang beschouwd. Dit pakken partijen op binnen het uitwerkingsvraagstuk LW1 (o.a. zoetwaterstrategie).	LVVN, waterschappen, provincie, gemeente Eemsdelta, IenW
Ruimtelijk economisch profiel van het industrie-cluster Delfzijl (DZ-ST2)	Rijk en regio spreken af om de verdere ontwikkeling van het industriecluster Delfzijl te richten op een toekomstbestendig, duurzaam en innovatief (energie-intensief) economisch profiel dat aansluit bij zowel de regionale, nationale als internationale economische- en energie- ambities. Partijen geven dit profiel gezamenlijk vorm in het uitwerkingsvraagstuk CN1 (ruimtelijkeconomische Ontwikkel- en uitvoeringsagenda), in samenhang met regionaal en nationaal beleid en het ontwerpend onderzoek Ruimte voor Industrieclusters in combinatie met de clusters Eemshaven en Emmen (samen industriecluster Noord).	Provincie, EZK, VRO, gemeente Eemsdelta en GSP

Tabel 12 Strategische afspraken sleutelgebied Delfzijl

3.2.5. Specifieke afspraken

Uiteraard betekent het komen tot strategische keuzes niet dat de ontwikkeling van het sleutelgebied stil komt te liggen. Wat door kan, moet vooral door. Naast de strategische afspraken, zijn er een aantal vraagstukken die zonder meer door moeten/ kunnen (no-regret), waar partijen nu afspraken over willen maken zodat de ontwikkeling van het sleutelgebied door kan:

Tussengebied Appingedam – Delfzijl en N33 (DZ-SP1)	Het Rijk werkt aan de N33, de gemeente aan stedelijke ontwikkelingen zoals de campusontwikkelingen het MP Regiocentra. Deze komen samen in het tussengebied tussen de Hoofdvaarweg en de N360. Planningen en inhoud dienen goed op elkaar afgestemd te worden. Partijen spreken af om in beeld te brengen hoe en waar deze projecten elkaar raken en wat nodig is om de samenhang tussen deze ontwikkelingen blijvend goed te borgen.	Gemeente Eemsdelta, provincie, IenW/ RWS
Multimodale bereikbaarheid en logistieke positionering (DZ-SP2)	Rijk en regio spreken af om de bereikbaarheid van Delfzijl en het gehele gebied te versterken door in te zetten op een robuust multimodaal logistiek systeem waarin weg, water en spoor elkaar versterken. Dit wordt opgepakt binnen het uitwerkingsvraagstuk CN3 (bereikbaarheidsagenda)	Provincie, gemeenten, IenW
Zeesluis Farmsum (DZ-SP3)	Partijen spreken af het plan van aanpak na vaststelling door Rijk en regio in het BO MIRT 2026 uit te voeren en benodigde onderzoeken voor zover mogelijk te koppelen aan de uitwerkingsvraagstukken van het NOVEX-gebied.	Provincie, gemeente Eemsdelta, waterschap Hunze en Aa's, IenW
Grondstromen en grondbank (DZ-SP4)	Partijen onderzoeken samen de mogelijkheden voor een grondbank en grondstromenbank, en leggen koppeling tussen landelijk en regionaal of lokaal beleid. Partijen onderzoeken hoe een grondbank integraal meegenomen kan worden in de gebiedsontwikkeling.	Provincie, waterschappen, gemeenten, GSP

Tabel 13 Specifieke afspraken sleutelgebied Delfzijl

Haven Delfzijl (Foto Alex Wiersma)

Schildwolde (Foto Alex Wiersma)

3.3 Sleutelgebied Duurswold

Duurswold (incl. Centrale Woldgebied, hierna Duurswold) is grofweg het gebied tussen de Stad Groningen, Hoogezand-Sappemeer en Delfzijl/Appingedam. Dit gebied ontwikkelt zich tot een belangrijk verbindend landschap binnen het NOVEX-gebied, tussen Blauwestad, Meerstad, het Reitdiep en het Zuidlaardermeer, en op termijn mogelijk richting de Eems-Dollard. Het gebied draagt bij aan de ruimtelijke samenhang, toegankelijkheid en beleefbaarheid van de regio. De hoofdopgave van Duurswold is het water en bodemsysteem. Tegelijkertijd komt hier een stapeling van opgaven samen op het gebied van landbouw, natuur, klimaat, recreatie en leefbaarheid. Deze opgaven grijpen sterk op elkaar in en vragen om integrale keuzes.

3.3.1. Integrale aanpak

Ontwikkelingen hangen sterk met elkaar samen. Daarbij kan niet alles, wat vraagt om samenhangende keuzes die bepalend gaan zijn voor de ontwikkeling van het sleutelgebied Duurswold. Hierbij zijn er veel variabelen en het ontbreekt aan een breder beeld van waar we gezamenlijk integraal naartoe gaan. Er is daarvoor een goed beeld nodig van de opgaven voor de komende 10-20 jaar, inclusief prioritering, fasering en samenhang met omliggende gebieden en programma's. Ook is onduidelijk hoe governance, financiering en grondbeleid georganiseerd moeten worden om het perspectief te realiseren. In het gebied is geen enkele partij of gremium (eind)verantwoordelijk voor integrale afwegingen en besluitvorming tussen verschillende opgaven.

Kaartbeeld VIII
Programma en afspraken Duurswold

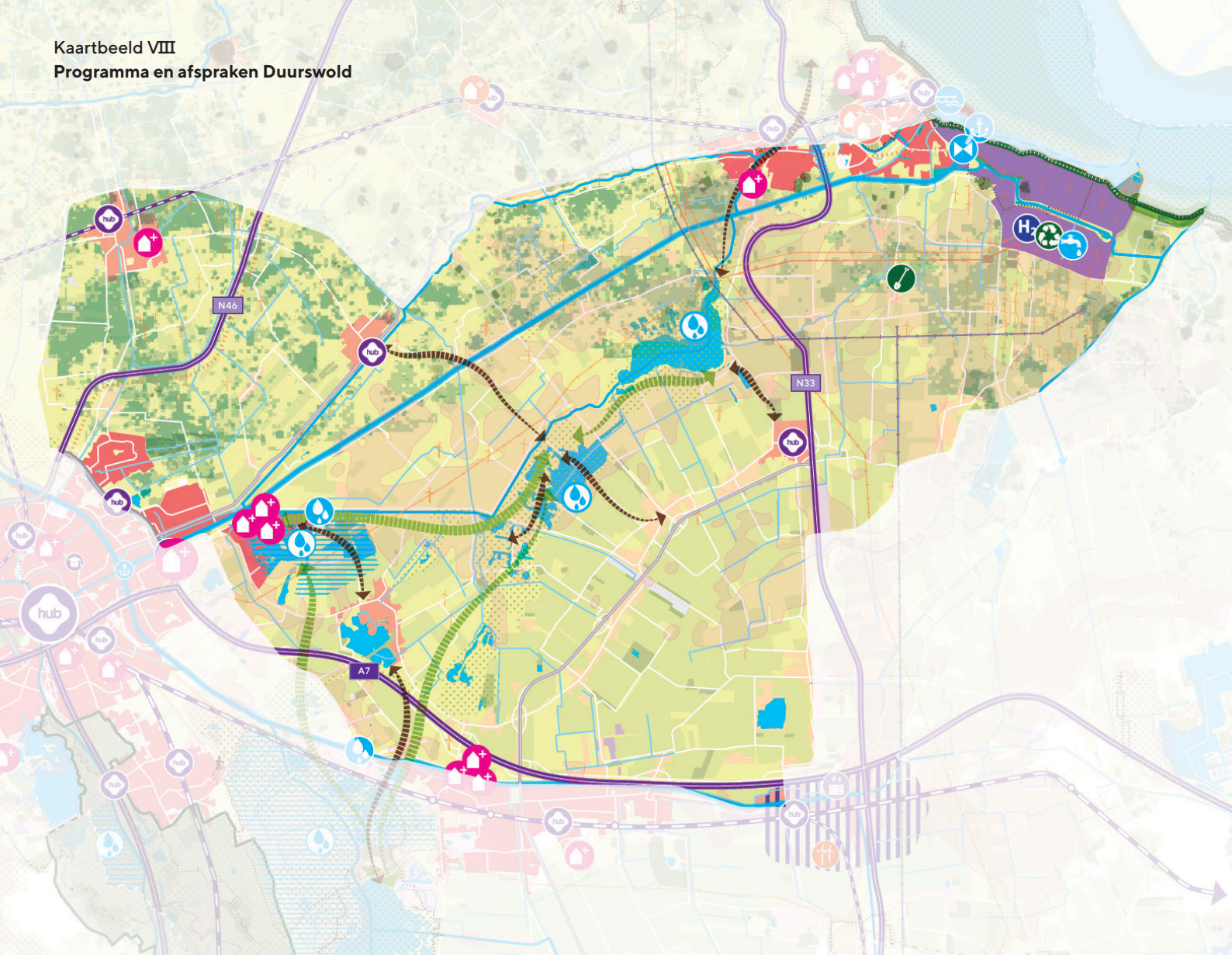

Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader
- Versterken recreatienetwerk (recreatiegebied en kernen)
- Versterken recreatie en ecologisch netwerk natuurgebieden
- Ophogen landbouwgrond met slip
- Project Meegroeidijk
- Wateropgave (wateraanvoer, water kwaliteit, peilbeheer)
- Waterbergingsgebied
- Verziltingsrisico (hoog-matig-laag)
- Veenoxidatiegebieden
- Primaire waterkering

- Natura2000 gebied
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Recreatiepad
- Zoetwaterstructuren

Sterke samenleving, dorpen en steden
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub
- Sleutelprojecten
- Geclusterde sleutelprojecten
- Huisvesting arbeidskrachten (tijdelijk)
- Huisvesting arbeidskrachten
- Waterfront Delfzijl

- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen

Onderscheidende clusters en netwerken
- Ruimteresevering grootschalige waterstofelectrolyseprojecten
- Op diepte houden haven
- Zeesluis Farmsum
- Grote behoefte zoetwater
- Verbeteren ontsluiting N33, N46 en spoor
- Verduurzaming industrie

- Bestaande windturbines
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk
- Hoofdvaarwegen
- Bestaande datacenter

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

Partijen spreken af om een integrale gebiedsaanpak uit te werken voor het gehele sleutelgebied Duurswold (incl. Centrale Woldgebied). Dit is een integraal onderdeel van de ontwikkeling van het NOVEX-gebied, en wordt gevoed via de 3 rode draden, in samenhang met de andere sleutelgebieden van het NOVEX-gebied (vice versa). Doel is om te komen tot een samenhangend perspectief op de strategische opgaven m.b.t. water en bodem, landbouw, natuur, leefbaarheid, woningbouw, versterking en recreatie.

De programmaorganisatie NGG|MPZ werkt hiertoe een opdrachtformulering uit met, voor en namens de verschillende verantwoordelijke partijen en zorgt in gezamenlijkheid met/via deze partijen voor uitvoering. Onderdeel van de opdracht/aanpak is de verkenning naar mogelijkheden van ontwerpend onderzoek om te komen tot dat integrale toekomstbeeld en een samenhangende aanpak om dat toekomstbeeld van dit sleutelgebied te realiseren. Hierbij wordt uiteraard gebruik gemaakt van reeds lopende processen in het gebied en de verschillende verantwoordelijkheden. Voeding kan worden verkregen uit de gebiedsbrede programmering en uitwerkingsvraagstukken, waar lopende processen, trajecten en ontwikkelingen van de betrokken partijen in opgenomen zijn. Waar nodig kan een verdiepende inventarisatie worden gedaan, tezamen met de betrokken partijen in dit sleutelgebied. Daarnaast maken partijen afspraken over governance, besluitvorming, prioritering en fasering van opgaven en over de inzet van instrumenten zoals actief grondbeleid, een mogelijke grondfondsconstructie en een langjarige financieringssystematiek. Passend bij de verschillende verantwoordelijkheden van de betrokken overheden.

Indien nodig kan een regisseur worden aangewezen die samenhang borgt tussen opgaven, processen, besluitvorming en uitvoering. Integraal gebiedsgericht omgevingsmanagement is hierin eveneens van groot belang, rekening houdend met de gevoeligheden rondom en het benutten van reeds lopende processen zoals TLG, Hart voor het Noorden en de Versterkingsopgave.

3.3.2. Strategische opgaven

Specifiek zien we de volgende strategische structurerende opgaven in het Duurswold:

- Hoofdopgave is het water en bodemsysteem. Het gebied speelt een sleutelrol in het aanpakken van veenoxidatie en bodemdaling, en zoetwaterproblematiek.
- De landbouwtransitie is hier urgent door water en bodemproblematiek.
- Recreatie en toerisme vormen een belangrijke ontwikkelrichting. Via programma's als Vrije Tijdseconomie en Nij Begun wordt ingezet op het versterken van recreatieve netwerken (o.a. met Blauwe Stad, Meerstad en de Eemsdollard) en voorzieningen, met nu al heel veel potentie en sterke raakvlakken met de wateropgave
- De leefbaarheidsopgave is nadrukkelijk aanwezig. In het gebied speelt de versterkingsopgave en ontbreekt op dit moment vaak perspectief voor inwoners en ondernemers.
- Het gebied verbindt grote kernen met aanverwante ontwikkelingen, zoals Delfzijl, de stad Groningen (oa Meerstad) en Hoogezand-Sappemeer. En wellicht zelfs andere recreatieve gebieden erbuiten.

3.3.3. Samenhang

Duurswold is het verbindende landschap tussen Stad Groningen, Hoogezand-Sappemeer en Delfzijl. Hier stapelen water-, bodem-, landbouw- en leefbaarheidsopgaven zich op – en grijpen sterk op elkaar in. De samenhang in sleutelgebieden is in de bijlagen uitgebreid beschreven.

Meest urgent in dit sleutelgebied is dat er in het gebied geen partij eindverantwoordelijk is voor integrale afwegingen. De gebiedsaanpak Duurswold kan bovendien niet starten zonder een eerste systeemanalyse vanuit LW1.

3.3.4. Strategische afspraken

Uit de werksessies van het sleutelgebied zijn een aantal vraagstukken en afspraken boven komen drijven, die een nadere verdieping vragen en/of aanvullend zijn op de reeds afgesproken uitwerkingsvraagstukken. Tezamen vormt dit de basis voor de integrale gebiedsaanpak van het sleutelgebied. Deze dragen bij aan het maken van de juiste strategische keuzes, die de verdere ontwikkeling van het sleutelgebied mogelijk maken.

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokken
Veenoxidatie en bodemdaling (DW-ST1)	Partijen spreken af om het water- en bodemsysteem in Duurswold integraal in beeld te brengen en als uitgangspunt te nemen voor ruimtelijke keuzes (onderdeel TLG/NPLG en in samenhang met uitwerkingsvraagstuk LW1). Dit omvat een gezamenlijke analyse van bodemdaling (Noord Nederland niveau oppakken), effecten op infrastructuur en landgebruik en de consequenties van water en bodem sturend. Hierbij wordt de praatplaat Water en Bodem sturend van de waterschappen benut. Op basis hiervan worden afspraken gemaakt over maatregelen, investeringen en verantwoordelijkheden	Provincie, LVVN, waterschappen, gemeente Midden-Groningen, Groningen en Eemsdelta
Landbouw-transitie en toekomst-perspectief landelijk gebied (DW-ST2)	Partijen spreken af om een samenhangend toekomstperspectief voor de landbouw in Duurswold te ontwikkelen, gekoppeld aan keuzes over waterpeil, natuur en bodem. Hierbij worden afspraken gemaakt over functieverandering en alternatieven, nieuwe verdienmodellen, functiewijziging van vrijkomende boerderijen, planologische ruimte en de borging van sociale cohesie en voorzieningen in het landelijk gebied.	Provincie, LVVN, gemeente Midden-Groningen, Groningen en Eemsdelta, waterschappen, landbouworganisaties
Recreatieve netwerken en gebieds-verbindingen (DW-ST3)	Partijen werken aan versterking van recreatieve netwerken, inclusief verbindingen tussen gebieden, ontwikkeling van voorzieningen en gezamenlijke positionering. Daarbij wordt ingezet op het versterken van samenhang tussen gebieden (zoals Schildmeer, Roegwold en Meerstad en daarbuiten), het realiseren van ontbrekende schakels, het ontwikkelen van voorzieningen en het verbeteren van de positionering van het gebied. Recreatie wordt daarbij expliciet gekoppeld aan andere opgaven, zoals landbouw, natuur, leefbaarheid en economie. Deze keuze wordt uitgewerkt in concrete projecten en programma's voor recreatieve netwerken, gebiedsverbindingen en voorzieningen.	Gemeenten Midden-Groningen en Groningen, Provincie, gemeente Eemsdelta, waterschappen
Effecten waterscenario's op woningbouw en ruimtelijke ontwikkeling (DW-ST4)	Partijen onderzoeken de effecten van waterverbruik en -vraag bij woningbouw en ruimtelijke ontwikkeling en nemen dit mee in verdere gebiedsafwegingen.	Provincie, gemeenten, waterschappen, VRO, LVVN

Tabel 12 Strategische afspraken sleutelgebied Delfzijl

3.3.5. Specifieke afspraken

Uiteraard betekent het komen tot strategische keuzes niet dat de ontwikkeling van het sleutelgebied stil komt te liggen. Wat door kan, moet vooral door. Naast de strategische afspraken, zijn er een aantal vraagstukken die zonder meer door moeten/ kunnen (no-regret), waar partijen nu afspraken over willen maken zodat de ontwikkeling van het sleutelgebied door kan:

Herplaatsen arbeids-migranten uit recreatie-woningen (DW-SP1)	Partijen verkennen een oplossingsrichting voor het herplaatsen van arbeidsmigranten in recreatiewoningen om ruimte te maken voor recreatie en toerisme. Dit als onderdeel van de gebiedbrede opgave. Dit is input voor uitwerkingsvraagstuk in SLD1 (wonen)	Gemeenten Midden-Groningen, Groningen, het Hogeland en Eemsdelta, Provincie

Tabel 15 Specifieke afspraken sleutelgebied Duurswold

Knuppelpad 't Roegwold (Foto Alex Wiersma)

Punt van Reide (Foto Xander Brinkman)

3.4 Sleutelgebied Kustzone

De kustzone speelt een essentiële rol in het waarborgen van de waterveiligheid voor inwoners en bedrijven in het NOVEX-gebied. Tegelijkertijd is het een gebied waar meerdere nationale en regionale opgaven samenkomen. De ontwikkeling van de kustzone wordt benaderd als een brede, adaptieve zone die kan meebewegen met zeespiegelstijging en klimaatverandering. Binnen deze zone worden opgaven rond waterveiligheid, natuur, economie en recreatie integraal beschouwd, met als doel een robuuste en toekomstbestendige kust.

In het Ontwikkelperspectief is de kustzone in 2050 uitgegroeid tot een klimaatrobuuste en veilige zone waarin waterveiligheid, natuurontwikkeling en economisch gebruikvan zoet/ proceswater in balans zijn. Er ontstaat een meer geleidelijke overgang tussen zee en achterland, waardoor natuurlijke processen beter functioneren. De Waddenzee en de Eems-Dollard behouden hun UNESCO-werelderfgoedstatus en vormen een gebied met hoge ecologische kwaliteit en aantrekkingskracht voor recreatie en toerisme.

3.4.1. Integrale aanpak

In de kustzone van het NOVEX-gebied Groningen lopen al diverse programma's en trajecten, zoals de Waddenagenda, PAGW, Routekaart Kust en Klimaat, het kennisprogramma Eems-Dollard, het programma Meegroeiende Kust en het provinciale omgevingsprogramma. Tegelijkertijd spelen hier nog meer ontwikkelingen. Deze trajecten sluiten soms nog onvoldoende op elkaar aan, waardoor er belangrijke opgaven blijven liggen, met name rondom recreatie, toerisme, leefbaarheid en landbouw. Hiermee lig er een kans op nog betere samenhang. Hier komt bij dat het NOVEX-gebied nu ook een grote rol speelt voor de aanlanding van windenergie. Bij ontwikkelingen in de kustzone dienen cumulatieve effecten op leefomgeving, landschap, waterveiligheid, ecologie, recreatie en ruimtelijke kwaliteit expliciet integraal te worden beoordeeld.

Kaartbeeld IX
Programma en afspraken Kustzone

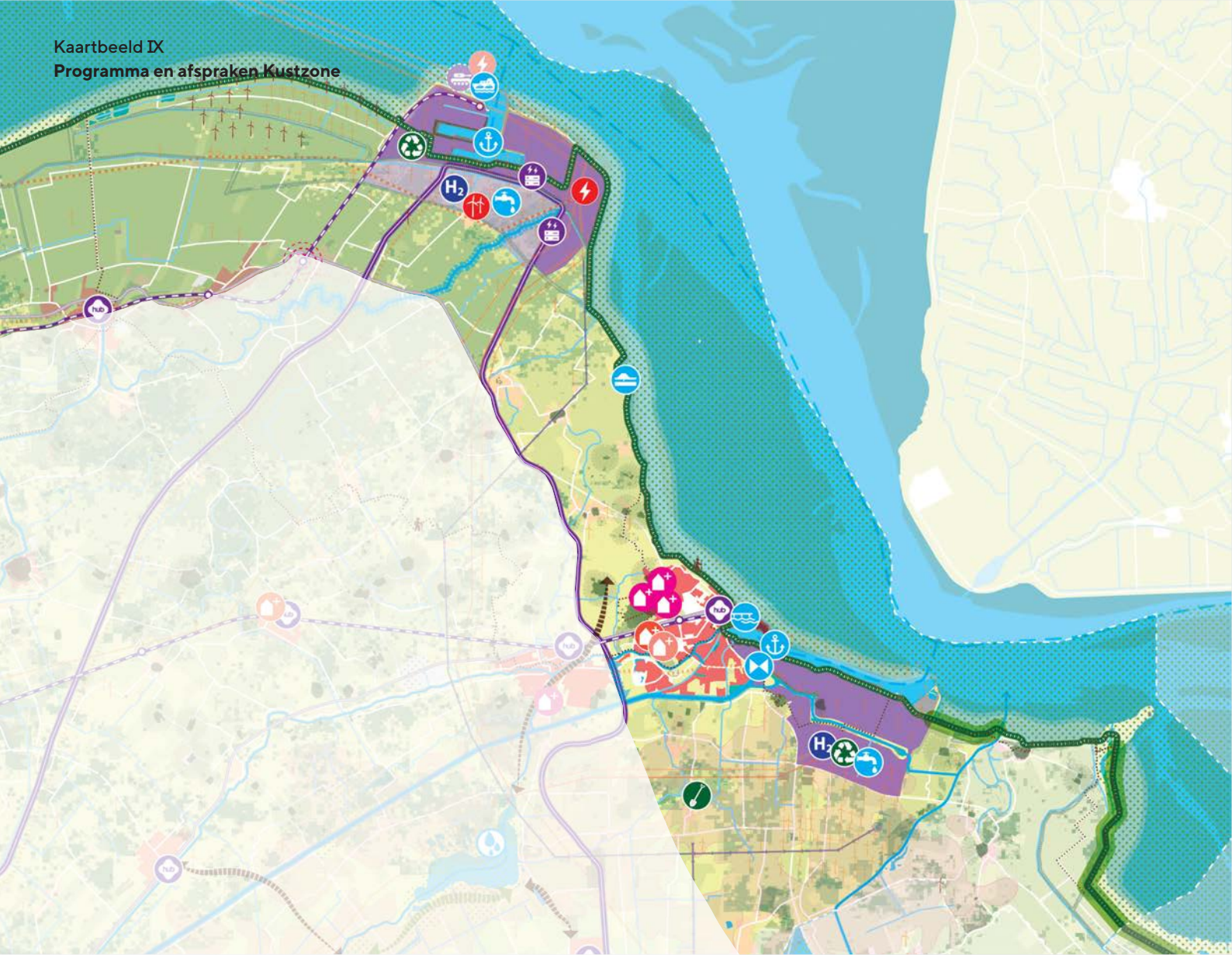

Aantrekkelijk en robuust landschap, water als levensader
- Versterken recreatienetwerk (recreatiegebied en kernen)
- Versterken recreatie en ecologisch netwerk natuurgebieden
- Ophogen landbouwgrond met slip
- Project Meegroeidijk
- Wateropgave (wateraanvoer, water kwaliteit, peilbeheer)
- Waterbergingsgebied
- Verziltingsrisico (hoog-matig-laag)
- Veenoxidatiegebieden
- Primaire waterkering

- Natura2000 gebied
- Wierden + visuele invloedsfeer
- Recreatiepad
- Zoetwaterstructuren

Sterke samenleving, dorpen en steden
- Herontwikkeling stationsgebied Roodeschool
- Voorzieningencluster en verdichten nabij OV-Hub
- Geclusterde sleutelprojecten
- Huisvesting arbeidskrachten (tijdelijk)
- Huisvesting arbeidskrachten
- Waterfront Delfzijl

- De stedelijke hoofdmotoren, waar de grote woningbouwuitbreidingen plaatsvinden
- Grote dorpen voor de regionale voorzieningen
- Kleine dorpen met lokale voorzieningen

Onderscheidende clusters en netwerken
- Vegunde windturbines
- Ruimtereservering windturbines
- Toekomstige aanlanding Wind op Zee
- Energiecentrales
- Ruimteresevering grootschalige waterstofelectrolyseprojecten
- Koppelkans ondergondse oeververbinding
- Opwaardering Groote Tjariet
- Op diepte houden vaargeul
- Op diepte houden haven
- Zeesluis Farmsum
- Veerdienst N3 Veerverbinding
- Getijdeduikers Spijk
- Grote behoefte zoetwater
- Uitbreiding bedrijventerrein
- Verbeteren ontsluiting N33, N46 en spoor
- Ontwikkelruimte (4ha), Defensie of/en aanlanding wind op zee en/of batterij-industrie
- Zoeklocatie datacenter
- Verduurzaming industrie

- Bestaande windturbines
- Aanlanding Wind op Zee
- Infrastructuur warmte
- Hoogspanningsverbinding
- Waterstofnetwerk
- Hoofdvaarwegen
- Bedrijventerrein

Kaarten in deze rapportage zijn indicatief en kunnen geen rechten aan worden ontleend.

NGG|MPZ wordt ingezet om deze samenhang te versterken, knelpunten te agenderen en prioriteit te geven aan integrale opgaven. Hierbij wordt aangesloten bij en voortgebouwd op bestaande trajecten zoals de Meegroeiende Kust, het kennisprogramma Eems-Dollard, Spoorboek Brede Kustzone, Toekomstagenda Lauwersmeer, Kustvisie Hunze en Aa's, het programma Economie en Ecologie in Balans en het provinciale omgevingsprogramma voor de kustzone. De dijkversterkingen bij Delfzijl en de Eemshaven en de samenhang tussen waterveiligheid, natuur, economie en leefomgeving worden meegenomen in de betreffende sleutelgebieden. Om tot weloverwogen keuzes te komen, wordt ingezet naar de transformatie van de kustlijn naar een brede kustzone. Dit gebeurt (reeds) in nauwe samenwerking tussen programma's voor de kustzone, het Toekomst Landelijk Gebied en pVAWOZ. Het doel is inzicht te krijgen in de ruimtelijke consequenties van verschillende ontwikkelrichtingen en om de impact op natuur, landbouw, economie en waterveiligheid zorgvuldig af te wegen. Dit vraagt ook in de beleidslijn en in aanpak (instrumentaria, zie programmasturing) de mogelijkheid om nog beter integraal te werken.

3.4.2. Strategische opgaven

In de kustzone onderscheiden we de volgende strategische opgaven:

- Het duurzaam toekomstbestendig maken van de kustzone en waterveiligheid, en achterliggende gebieden.
- De integrale inpassing, uitwerking en afweging van andere opgaven en ontwikkelingen, zoals economie en de energietransitie.
- Natuuropgaven, zoals de Natura 2000 opgaven van de Waddenzee. Dit leidt tot kansen en beperkingen.
- Zoetwaterproblematiek, met onder meer de verziltingsproblematiek
- Landbouwontwikkelingen, waarbij dit kleigebied een grote rol speelt in de internationale landbouwtransitie.
- Recreatieve kansen, met de kust als aantrekkelijk landschap.

In de bijlage zijn deze nader toegelicht, inclusief de onderlinge relaties tussen de rode draden en de sleutelgebieden. De belangrijkste prioriteiten zijn hierna beschreven.

3.4.3. Samenhang

De kustzone waarborgt de waterveiligheid voor het gehele NOVEX-gebied en is tegelijkertijd het schaakbord waar klimaat, natuur, energie en recreatie samenkomen. De samenhang in sleutelgebieden is in de bijlagen uitgebreid beschreven. Voor wat betreft prioriteit en urgentie in dit sleutelgebied zijn het Kustprogramma (HWBP) en ED2050 harde randvoorwaarden. Ruimtereserveringen voor kustversterking moeten in samenhang met economische en energieontwikkelingen worden bepaald – niet als sectorale keuze achteraf. Vroegtijdige afstemming voorkomt dat de PAWOZ-kabelroute en havenuitbreidingen onverenigbaar worden met de waterveiligheids- en natuuropgave.

3.4.4. Strategische afspraken

Voor sleutelgebied Kustzone zijn de volgende strategische afspraken benoemd:

Onderwerp	Afspraak	Primair betrokken
Dijkversterking als integrale gebiedsontwikkeling (KZ-ST1)	Rijk en regio spreken af om dijkversterking in de kustzone te benaderen als integrale gebiedsontwikkeling waarin waterveiligheid, natuurontwikkeling, recreatie, landschappelijke kwaliteit, infrastructuur (waaronder de aanlanding van Wind op Zee) en leefbaarheid in samenhang worden ontwikkeld. Deze benadering wordt uitgewerkt in lopende en toekomstige dijkversterkingstrajecten binnen het Hoogwaterbeschermings-programma (HWBP), het kustprogramma van de provincie Groningen en gebiedsontwikkelingen rond onder meer Borgsweer, Eemszijlen en de Waddenkust.	Waterschappen, provincie Groningen, IenW, EZK, gemeenten Het Hogeland en Eemsdelta
LW1-Meegroeiende Kust (KZ-ST2)	Partijen spreken af het principe van de meegroeiende kust als uitgangspunt te hanteren bij ruimtelijke ontwikkelingen in de kustzone. Partijen verkennen hoe het principe van de meegroeiende kust kan worden doorvertaald naar ruimtelijke kaders en verordeningen van provincie en gemeenten. Hierbij wordt een tijdshorizon tot 2100 gehanteerd. Het principe wordt uitgewerkt in kustversterkingsprojecten, ruimtelijke plannen van provincie en gemeenten en gebiedsontwikkelingen langs de Waddenkust.	Provincie, LVVN, waterschappen, gemeenten

Tabel 16 Strategische afspraken sleutelgebied Kustzone

3.4.5. Specifieke afspraken

Uiteraard betekent het komen tot strategische keuzes niet dat de ontwikkeling van het sleutelgebied stil komt te liggen. Wat door kan, moet vooral door. Naast de strategische afspraken, zijn er een aantal vraagstukken die zonder meer door moeten/ kunnen (no-regret), waar partijen nu afspraken over willen maken zodat de ontwikkeling van het sleutelgebied door kan:

Vrijetijds-economie en beleefbare kust (KZ-SP1)	Partijen spreken af vrijetijdseconomie structureel mee te nemen bij gebiedsontwikkelingen in de kustzone. Dit wordt uitgewerkt in regionale programma's voor recreatie en toerisme, dorpsontwikkelingen (o.a. Nij Begun) en projecten rond dijkversterking en landschappelijke ontwikkeling. Input hierover komt vanuit **uitwerkingsvraagstuk LW2 (recreatieve netwerken).**	Gemeenten, provincie, waterschappen, regionale partners

Tabel 15 Specifieke afspraken sleutelgebied Duurswold

3.5 Overige gebieden

Ambitie
Hoogezand-Sappemeer is in 2050 één van de stedelijke hoofdmotoren van het NOVEX-gebied, grote woningbouwuitbreidingen vinden hier plaats. De stedelijke kernen spelen een grote rol bij het op peil houden van de leefbaarheid in de regio. Ze hebben elk een web aan goed verbonden dorpen die gebruik maken van de voorzieningen zoals horeca, winkelen, cultuur en zorg. Als onderdeel van het Masterplan Regiocentra is geïnvesteerd in de ontwikkeling van Hoogezand-Sappemeer, waardoor de kern zich verder heeft versterkt als regionaal centrum. Om de rol van stedelijke hoofdmotor te kunnen uitvoeren heeft een schaalsprong plaatsgevonden in wonen en bereikbaarheid van de stedelijke kern Hoogezand-Sappemeer (onderdeel onderdeel van NOVEX-gebied RGA).

De **A7/N33-zone** huisvest in 2050 een XXL-bedrijventerrein. Ook hier zijn de beschikbaarheid van energie, duurzaam geproduceerde waterstof en ontsluiting goed geborgd. De combinatie met het Winschoterdiep, spoor, de A7, de N33 en centrale ligging maakt het een aantrekkelijke locatie voor de gevestigde bedrijven. De arbeidsintensieve en innovatieve maak- en procesindustrie (zoals maritieme maakindustrie) met een sterk logistieke component heeft zich hier sterk doorontwikkeld. Er is ruimte gemaakt voor bedrijven van elders in de provincie, wat de leefbaarheid daar heeft verbeterd. Bij de A7/N33 zone is bij inpassingskeuzes rekening gehouden met water, bodem én de leefomgeving.

Vervolg
In de rode draad samenleving wordt onder meer de woonopgave van Hoogezand-Sappemeer beschreven, welke onderdeel is van de NOVEX-gebied RGA verstedelijking. Tevens is onderdeel van de rode draad samenleving het voorzieningenniveau en leefomgevingskwaliteit. Dit heeft sterke relaties met het Masterplan Regiocentra.

Er is nog geen definitief besluit over de locatie van het XXL-bedrijventerrein. De locatiekeuze en het profiel hangen direct af van de uitkomsten van de REOS (CN1) en de energiebeschikbaarheid (CN2), inclusief een mogelijke diepe aanlanding van wind op zee en een aansluiting op de waterstofbackbone. En tevens van de bereikbaarheidsagenda (CN3). In de REOS wordt tevens een doorvertaling gemaakt van Ruimte voor Industrie, waarbij de A7/N33 zone een complementaire functie kan verzorgen. Daarnaast ligt het in een gebied met vele andere opgaven en waar de leefomgevingskwaliteit onder druk staat.

Ook dit vereist een integrale aanpak en nadere uitwerking en keuzes over de locatie van het XXL-bedrijventerrein en de A7/N33 zone, welke onderdeel is van het NGG|MPZ. In de aankomende fase wordt een brede inventarisatie gemaakt van die opgaven en de relaties met de uitwerkingsvraagstukken, om te komen als onderdeel van het NGG|MPZ tot een beschrijving van de integrale aanpak van dit sleutelgebied inclusief een definiëring en locatiekeuze voor het XXL-bedrijventerrein met een stevige relatie met de andere economische clusters uit het NGG|MPZ. Dit wordt opgenomen in de volgende versie van de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda , en zo mogelijk al (vooraf) geoperationaliseerd.

3.5.3. Wierdenland

Ambitie
In het Wierdenlandschap zijn in 2050 de landschapskarakteristieken waar mogelijk versterkt (Unesco) en de landbouw is nog steeds een belangrijke drager. Ruimtelijke ontwikkelingen zoals nieuwe bedrijvigheid, woongebieden en energie-infrastructuur zijn afgestemd op de landschappelijke structuren. Er is hier ruimte gemaakt voor klimaatadaptie, door onder andere het vergroten van de zoetwaterbeschikbaarheid en het voorkomen van (verdere) verzilting. Er is een betere groenblauwe dooradering en het landschap is goed (be)leefbaar voor inwoners en recreanten.

3.5.4. Eemsdollard en Wadden

Ambitie
De Wadden en Eemsdollard is ook in 2050 een uniek natuurgebied met de (Groningse) Wadden en haar UNESCO Werelderfgoed status. De ecologische waarden en de beleefbaarheid van het gebied zijn verbeterd. Er is een goede balans tussen de natuur, landbouw, visserij, recreatie, bedrijvigheid en de ruimte voor nieuwe ontwikkelingen in en rondom het gebied. Ook de vaarroutes zijn op orde. Dit zal soms ingewikkelde keuzes vergen.

Bierum (Foto Stella Brinkman)

Programmasturing

Groevesluis Noord Appimgedam

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe met behulp van de programmasturing het Ontwikkelperspectief en Ontwikkel- en uitvoeringsagenda worden geoperationaliseerd, en de in voorgaande hoofdstukken beschreven de ambities, gebiedsprogrammering, uitwerkingsvraagstukken en afspraken in sleutelgebieden binnen de gestelde uitgangspunten kunnen worden gerealiseerd. Hierbij wordt voortgebouwd op reeds gemaakte afspraken en organisatie uit het Ontwikkelperspectief. Deze worden waar nodig aangevuld en verdiept.

4.1 Principes programmasturing

Om het Ontwikkelperspectief en Ontwikkel- en uitvoeringsagenda te realiseren is – naast goede samenwerking tussen Rijk en regio – een effectieve sturing van de opgaven en ontwikkelingen binnen het NOVEX-gebied nodig, in goede samenwerking met de eigen interne organisaties en met andere partijen. Dit heeft geleid tot de volgende programmatische doelen:

- Realisatie van het perspectief. Een perspectief dat toekomst geeft aan het gebied en zorgt voor een helder verhaal, stevige positionering en sterk imago voor het gebied.
- Opgaven, agenda's, processen en ontwikkelingen samenbrengen, richten op het perspectief, maximaal benutten/versterken, waar nodig bij te kunnen sturen (rendement, wederkerigheid en vergroten bestuurbaarheid) en uitvoering aan geven.
- De samenwerking tussen overheden – gebiedsgericht door de lagen heen – en met andere partijen/regio's versterken en de drukte in het gebied verminderen. De opgaven in het NOVEX-gebied zijn complex en sterk samenhangend, terwijl de huidige aanpak sectoraal en erg versnipperd is georganiseerd. Uit de gesprekken met betrokken partijen en in de werksessies kwam naar voren dat dit leidt tot een ingewikkelde sturing met veel aparte programma's, financieringsstromen en samenwerkings- en besluitvormingsstructuren. Dit leidt tot vele "hekjes",waardoor de slagvaardigheid afneemt en de bestuurlijke drukte toeneemt.

Daarom is het nodig om:

- Sturing en samenhang via gebiedsbrede programmering en sleutelgebieden te organiseren.
- Afgesproken governance verder door te ontwikkelen.

- Gebiedsgericht (samen) werken te implementeren.
- Instrumentaria te benutten en in te richten.

4.2 Sturing en samenhang gebiedsbreed en sleutelgebieden

Om de in 4.1 beschreven programmatische doelen te bereiken, wordt het Ontwikkelperspectief verder geoperationaliseerd via drie samenhangende elementen:
- Gebiedsbrede programmering via rode draden
- Gebiedsgerichte sleutelgebieden
- Programmasturing als verbindend en sturend mechanisme

Gebiedsbrede programmering

Gebiedsbreed wordt via de drie rode draden uit het Ontwikkelperspectief gestuurd en uitgewerkt d.m.v. de eerder beschreven sporen:

- **Programmering:** programma's en projecten die spelen in het gebied, in combinatie met de reeds afgesproken uitwerkingsvraagstukken. Programma's en projecten zijn veelal sectoraal, gebiedsbreed en van het Rijk en/of van de regio. De uitwerkingsvraagstukken richten zich op complexe, vaak overstijgende vraagstukken die nadere analyse, afstemming en gezamenlijke keuzes vragen. Daarmee kan men tot gebiedsgerichte programmering en afspraken komen.

- **Samenhang:** actueel en cyclisch sturen op samenhang van programma's, projecten, uitwerkingsvraagstukken en processen in het gebied, zowel binnen als tussen de rode draden. Daarmee wordt samenhang georganiseerd, kan worden geprioriteerd en kunnen kansen worden benut en knelpunten voorkomen. Deze programmering is voeding voor de verschillende sleutelgebieden.

Sleutelgebieden

In de sleutelgebieden komen de rode draden integraal samen en worden opgaven verder geconcretiseerd. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen:
- **Strategische opgaven:** impactvolle en structurerende opgaven, die in integrale samenhang met de andere strategische opgaven nadere keuzes vragen. Dit kent een sterke wisselwerking met de rode draden

- **Specifieke opgaven en ontwikkelingen:** concrete en minder complexe opgaven in het gebied, waarvoor gerichte afspraken gemaakt kunnen worden die direct uitvoerbaar zijn.

Per sleutelgebied wordt gewerkt aan een integrale aanpak waarin de programmering uit de rode draden, partijen, capaciteit, middelen en uitvoering in samenhang worden gebracht. Dit gebeurt in directe relatie tot het gebiedsbrede perspectief, de rode draden en de andere sleutelgebieden.

Programmasturing

Het NGG|MPZ werkt namens en in nauwe samenwerking met de betrokken partijen, dus niet op afstand. Dit uiteraard binnen de formele (beleids)kaders. Waar dit niet past, worden keuzes voorgelegd aan de beleidsverantwoordelijke partij(en). Daarbij wordt actief gebruik gemaakt van instrumentaria van de verschillende partners, zoals opgenomen in het Rijksprogramma NOVEX en beschikbaar o.b.v. de omgevingswet. De programmasturing is het verbindend en sturend mechanisme. Het houdt de koers, zorgt voor samenhang (en realisatie van) de rode draden en de sleutelgebieden en daarmee voor realisatie van de programmatische doelen. Hiervoor organiseert het onder meer de sturing op samenhang, samenwerking, besluiten, keuzes, middelen, capaciteit, instrumenten en uitvoering. Dit via:

- Governance en organisatie
- Samenwerking, communicatie en participatie
- Juiste instrumentaria

Om te komen tot weloverwogen keuzes en besluiten wordt in de komende periode gewerkt aan het beter in beeld

brengen van de samenhang tussen relevante gremia en beslismomenten. Hiermee kan onder meer geadviseerd worden om de bestuurlijke en ambtelijke drukte in het gebied te verminderen. Daarnaast worden de sturingsprincipes en een methodiek ontwikkeld om te kunnen sturen, prioriteren en om de bijdrage van ontwikkelingen aan de ambities, doelen en uitgangspunten van het Ontwikkelperspectief aantoonbaar te maken. Zo kan gericht worden gestuurd op de programmatische doelen en wordt tevens geborgd dat grote ruimtelijke, economische en infrastructurele keuzes niet sectoraal worden gemaakt zonder integrale afweging.

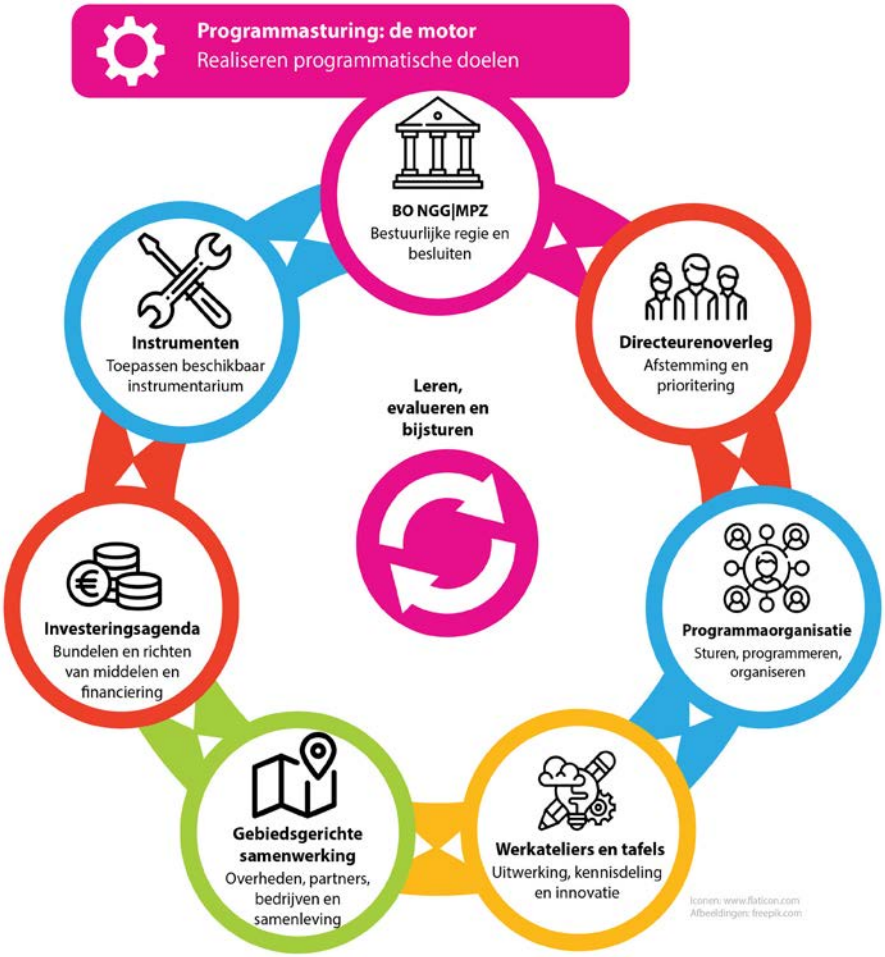

De programmasturing is de motor voor het realiseren van de gestelde doelen

4.3 Governance en organisatie

De complexiteit en verwevenheid van de opgaven vragen om een heldere en werkbare governance. In het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving en het Ontwikkelperspectief zijn hierover reeds diverse afspraken gemaakt. Deze blijven van toepassing, worden voor de leesbaarheid soms herhaald en worden verdiept en aangescherpt. Zo is in het BO Leefomgeving 2025 reeds afgesproken om de ambtelijke en bestuurlijke drukte in het gebied te verminderen, en dit nu al te stroomlijnen via de integrale gebiedsaanpak en samenwerking van het NGG|MPZ. In lijn hiermee is door de overheden afgesproken de integrale bestuurlijke tafel NGG|MPZ te benutten voor gezamenlijke integrale uitwerkingen en (strategische) keuzes in dit NOVEX-gebied. Dit helpt om de ingewikkelde sturingsvraag in het gebied op te lossen en te komen tot keuzes en

uitvoering. In het Ontwikkelperspectief is de governance van het NGG|MPZ beschreven en afgesproken:
- BO Leefomgeving, BO MIRT en Bestuurlijk Duo
- Bestuurlijk Overleg NGG|MPZ, met eventueel BO's per rode draad
- Directeurenoverleg NGG|MPZ met eventueel directeurenoverleggen per rode draad
- Kerngroep
- Programmaorganisatie, met onder meer:
  - Integraal programmamanagement
  - Ambtelijke tafels en trekkers per ontwikkellijn i.c.m. een strategische gebiedstafel
  - Stakeholdermanagement en communicatie i.c.m. omgevingstafel, samenwerkingsagenda en klankbordgroep

Om te zorgen dat dit aansluit bij de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda daarop is het nodig om naast de rode draden ook de sleutelgebieden een plek te geven. In combinatie met wat is afgesproken, ziet dat er dan als volgt uit:

In het **BO Leefomgeving en BO MIRT** worden de afspraken tussen Rijk en regio formeel bestendigd. Het Bestuurlijk Duo, bestaande uit de bewindspersoon van het Rijk en de provinciale gedeputeerde zijn eindverantwoordelijk. Beide zijn ongewijzigd.

Het **Bestuurlijk Overleg NGG|MPZ** blijft de integrale bestuurlijke tafel voor gezamenlijke integrale uitwerkingen en (strategische) keuzes in dit NOVEX-gebied. Hier worden de regionale en nationale opgaven en ontwikkelingen in het gebied bij elkaar gebracht om, zo nodig, integrale besluiten te nemen.
Het BO besluit ook over de voortgang en eventuele formele herzieningen van het Ontwikkelperspectief, Ontwikkel- en uitvoeringsagenda en Investeringsagenda en afspraken. Het is ook de plek waar integrale gebiedsgerichte besluitvorming kan plaats vinden.

Het **Directeurenoverleg NGG|MPZ** is ongewijzigd. Het blijft het (integrale) voorportaal van het BO Rijk-regio en de formele ambtelijk opdrachtgever voor het NGG|MPZ. Groningen Seaports sluit aan vanuit haar eigen rol en verantwoordelijkheid. De directeuren zijn ook verantwoordelijk voor het beschikbaar stellen van capaciteit en middelen. Voor het opstarten en/of uitvoeren van specifieke aanvullende onderzoeken, projecten of (deel) programma's wordt separaat financiering georganiseerd via een opdracht. Dit is in lijn met het Ontwikkelperspectief.

Het is tevens mogelijk om, indien nodig, per rode draad, sleutelgebied of specifiek onderwerp een inhoudelijk bestuurlijk en/of directeurenoverleg te organiseren. Waar mogelijk wordt aangesloten bij bestaande bestuurlijke of directeurenoverleggen, Dit wordt in de volgende fase nader uitgewerkt. Aangezien Emmen (en de provincie Drenthe) ook onderdeel uitmaken van het Industriecluster Noord, zullen deze organisaties betrokken worden bij de rode draad Clusters en Netwerken. Er wordt nog nader uitgewerkt hoe deze organisaties aangehaakt worden bij het directeurenoverleg.

De **Kerngroep** is ongewijzigd. Het adviseert vanuit de individuele organisaties de programmaorganisatie, het directeurenoverleg, de bestuurlijke overleggen en de bestuurlijke tafels per ontwikkellijn. De Kerngroep bestaat uit vertegenwoordigers van de individuele organisaties. Dit is in lijn met het Ontwikkelperspectief. Er wordt nog bekeken of en hoe de gemeente Emmen en provincie Drenthe aansluiten bij de kerngroep voor onderwerpen die hen raken.

De **Programmaorganisatie** is qua opzet grotendeels ongewijzigd, maar wordt voor wat betreft rolinvulling verder verdiept. In lijn met het Ontwikkelperspectief werkt het als een gebiedsgericht samenwerkingsverband, waarin partijen integraal en interbestuurlijk samenwerken. Ze werkt met mandaat namens de betrokken overheden. Niet op afstand, binnen de formele kaders en bekend met de beleidslijn en bestuurders. De programmaorganisatie is van Rijk en regio gezamenlijk. Het bewaakt strategische en integrale koers, houdt overzicht, stuurt op samenhang, brengt prioritering aan en zorgt -met en via de verschillende partners- voor uitvoering. Dit op basis van het Ontwikkelperspectief, Ontwikkel- en uitvoeringsagenda en de Investeringsagenda en via de gebiedsbrede programmering met uitwerkingsvraagstukken, de locatie-specifieke sleutelgebieden, en de

samenhang ertussen.

Daarbij organiseert het uitwerkingen, keuzes, afspraken, besluitvorming, inzet van instrumentaria, capaciteit en middelen van partners en zet deze gericht in. Per ontwikkeling, uitwerkingsvraagstuk en sleutelgebied wordt duidelijk gemaakt welke partij trekker, bevoegd gezag, coördinerend partner en uitvoeringsverantwoordelijke is. Waar nodig voert de programmaorganisatie zelf uit. Daarnaast zorgt het voor overkoepelend stakeholdermanagement en werkt het aan een gedeelde communicatiestrategie, lobby/ positionering en betrekken committeren van relevante partijen. De programmaorganisatie is daarmee de centrale samenbindende schakel tussen visies, beleidsthema's, programmering, gebied, overheden, governances, financiering en uitvoering. Het neemt geen verantwoordelijkheden over, tenzij afgesproken.

In lijn met het Ontwikkelperspectief, worden in ieder geval de volgende rollen voorzien:
- Integraal programmamanagement
- Stakeholdermanagement en communicatie
- Ontwikkelleiders per rode draad
- Ondersteuning

Om de programmasturing goed in te kunnen vullen nemen, in aanvulling op het Ontwikkelperspectief, te benoemen trekkers van de sleutelgebieden deel aan de programmaorganisatie. De capaciteit en financiering hiervan wordt belegd bij deelnemende organisaties, op basis van de afspraken, opgaven en verantwoordelijkheden in het betreffende sleutelgebied.

Overige bestuurlijke tafels
De integrale bestuurlijke tafel NGG|MPZ wordt gevoed via onder meer thematische/sectorale bestuurlijke en/of directeuren-gremia van het NGG|MPZ of andere bestaande structuren. Deze gremia nemen besluiten binnen hun eigen kaders en verantwoordelijkheden. NGG|MPZ zorgt ervoor dat gebiedsgerichte opgaven en prioriteiten tijdig worden ingebracht in deze gremia, besluiten passend zijn bij de integrale koers van het gebied, en dit zo effectief mogelijk bijdraagt aan de gezamenlijke bovenliggende doelen. Daarmee fungeert NGG|MPZ als verbindende schakel tussen sectorale visies, programmering en besluiten en de verschillende overheidslagen. Dat betekent niet dat alle besluitvorming via het NGG|MPZ hoeft te lopen. Andersom kunnen andere trajecten en bestuurlijke tafels het NGG|MPZ benutten. Daarbij kan ook vanuit het NGGMPZ geadviseerd worden om overlappende processen en besluitvormingsstructuren te combineren, om daarmee drukte te verminderen.

Daarmee ziet de organisatiestructuur er als volgt uit:

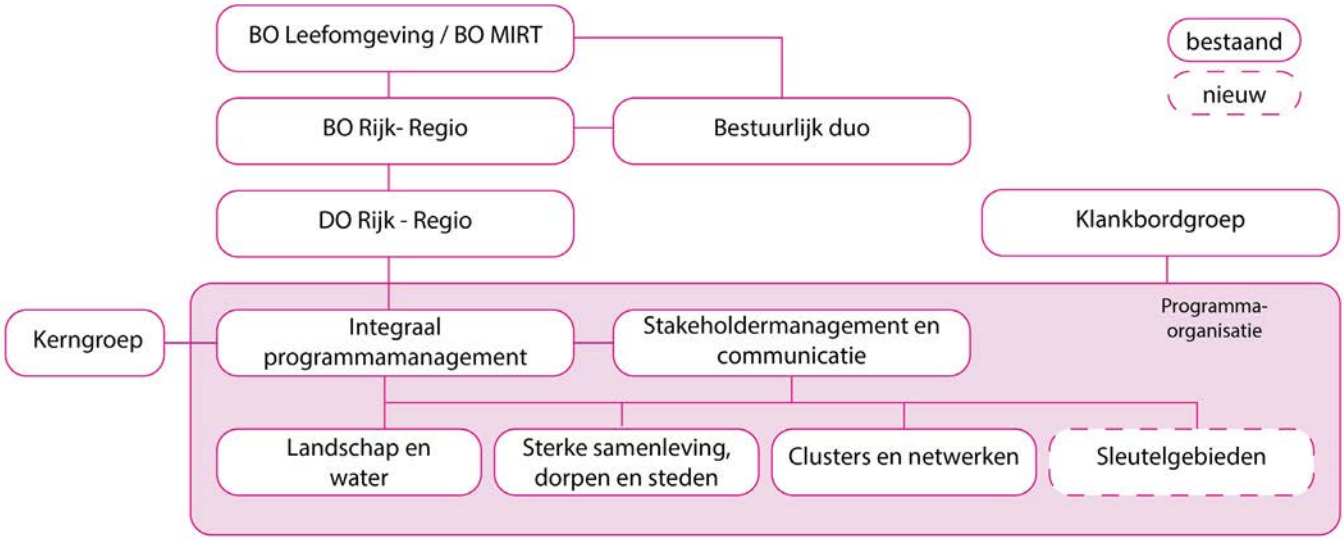

Organisatiestructuur

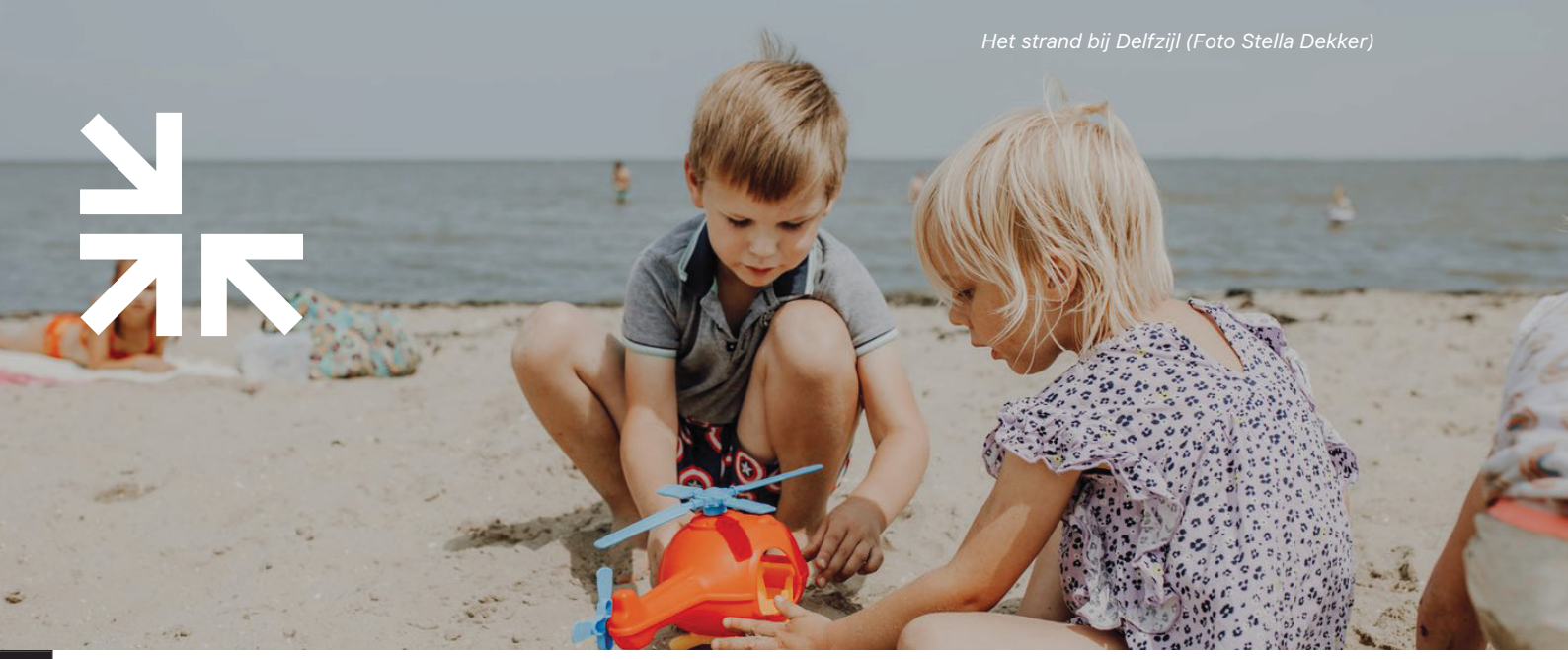

Het strand bij Delfzijl (Foto Stella Dekker)

Samenwerking en capaciteit
Met het Ontwikkelperspectief hebben Rijk en regio afgesproken langjarig samen te werken op basis de beschreven aanpak en samenwerking. Het NGG|MPZ werkt namens die overheden. Hiertoe nemen de overheden deel in de programmaorganisatie. Om te kunnen werken namens overheden, worden deze deelnemers binnen de betreffende overheid gemandateerd en zorgt men dat uitwerkingen, keuzes en afspraken belegd worden bij de daarvoor verantwoordelijke bestuurlijke, politieke organen. Waar nodig kunnen specifieke afspraken gemaakt worden. Voor de uitvoering van het NGG|MPZ en gemaakte afspraken zijn capaciteit (en middelen) nodig. Rijk en regio hebben in het Ontwikkelperspectief afspraken gemaakt over de financiering en capaciteit. Dit is ongewijzigd. Voor het opstarten en/of uitvoeren van specifieke onderzoeken, projecten of (deel)programma's wordt aanvullende financiering georganiseerd via een opdracht, waarbij de verdeling kan afwijken (denk hierbij ook aan specifieke zaken m.b.t. de uitwerkingsvraagstukken, sleutelgebieden en aanvullende onderzoeken). Bij verdere programmering wordt expliciet inzichtelijk gemaakt welke capaciteit, expertise, middelen en uitvoeringskracht benodigd zijn om de voorgestelde aanpak daadwerkelijk realiseerbaar te maken.

4.4 Samenwerking, communicatie en participatie

In het Ontwikkelperspectief zijn vertrouwen, communicatie en participatie benoemd als een belangrijk uitgangspunt. Om het gebied nieuw perspectief te kunnen geven en uit te kunnen leggen waarom we wat doen, is het nodig om - als één overheid - te werken vanuit één gedeeld verhaal en aanpak. Een verhaal en overkoepelende aanpak die toewerkt naar een nieuw positief imago voor het gebied, gebaseerd op de met elkaar vastgestelde uitgangspunten en wat uitgaat van vertrouwen. Waarmee we samen werken in en met het gebied, als overheden en met andere partijen. En wat de meerwaarde laat zien van al die opgaven, ontwikkelingen en partijen, die samen bijdragen aan de ontwikkeling van het gebied. Daartoe wordt zoals afgesproken in het ontwikkelperspectief gewerkt aan:

- Samenwerkingsagenda met klankbordgroep
- Communicatiestrategie

Dit wordt via het (strategisch) stakeholdermanagement opgepakt en is faciliterend voor de ontwikkeling(en) van het gebied.

Samenwerkingsagenda en klankbordgroep
Deze wordt momenteel uitgewerkt en is gericht op het versterken van het economisch ecosysteem van het NOVEX-gebied, in lijn met het uitwerkingsvraagstuk Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie,

en op de samenwerking met relevante partijen en andere regio's. Door dit ecosysteem aan te laten sluiten op het bestuurlijk (en eventueel maatschappelijk) ecosysteem, kan een zo sterk mogelijk ecosysteem worden gerealiseerd, dat in balans is en wat zoveel mogelijk waarde toevoegt.

Bij de samenwerkingsagenda wordt aansluiting gezocht bij, en samenhang gebracht tussen verschillende lopende sporen in het gebied zoals de internationaliseringsagenda's, beleidstrajecten en de Economische Agenda. Daarbij wordt invulling gegeven aan gemaakte afspraken in het perspectief, zoals het neerzetten van en sterke positionering, het versterken van relaties met andere havenregio's en zorgen voor breed draagvlak. Als eerste stap in de samenwerkingsagenda wordt door de provincie, de gemeenten Groningen, het Hogeland en Eemsdelta en GSP een impuls gegeven aan de samenwerking met andere zeehavenregio's en relevante organisaties (oa WECP, Northsea Commission, andere Innovatiemissies). Rijkscontacten kunnen helpen om deze relaties te verstevigen, en om contact te leggen met Brussel.

In het Ontwikkelperspectief is ook een gebiedsbrede en integrale klankbordgroep afgesproken, in het verlengde van de samenwerkingsagenda. Deze bestaat uit externe partijen zoals (maatschappelijke) organisaties en/of belangrijke spelers uit het bedrijfsleven, en kan adviseren bij de ontwikkeling van het gebied. Doel hiervan is om een goed beeld te houden van de impact van strategische opgaven en keuzes, de realisatie van het Ontwikkelperspectief te versnellen, en de rode draden en sleutelgebieden te faciliteren bij hun ontwikkeling. Zo mogelijk wordt aangesloten bij reeds bestaande gremia en processen. Dit verrijkt de opgaven met nieuwe perspectieven en verkent de rol van private en maatschappelijke partijen in de uitvoering.

Communicatiestrategie
In het Ontwikkelperspectief is afgesproken te werken aan een gedeelde communicatiestrategie, uniek voor dit gebied en de opgaven, in het verlengde van het Ontwikkelperspectief en die bijdraagt aan de gezamenlijke doelen. Hiertoe is onder meer een overleg opgestart met diverse communicatiemedewerkers van de betrokken organisaties en gewerkt aan de huisstijl zoals toegepast op het Ontwikkelperspectief. Afgesproken is dat de communicatiestrategie de komende tijd verder wordt uitgewerkt, met aandacht voor beeld, taal en commitment. Deze moet aansluiten bij de verantwoordelijkheden van de verschillende overheden en neemt dit en communicatie van individuele programma's en projecten niet over.

Het doel is om zo eenduidiger te werken in het gebied, commitment te organiseren voor het gezamenlijke verhaal en de gezamenlijke aanpak. Immers, in een dergelijke complexe omgeving is samenwerken extra ingewikkeld. Daarom wordt in de aanpak van het gebiedsprogramma en de communicatiestrategie aandacht gegeven aan een lerende en inspirerende omgeving, met begrip voor elkaar. Een netwerkbijeenkomst of informatiemarkt, waarin men kennis kan maken met het NGG|MPZ, met elkaar en met de vele ontwikkelingen die samen bouwen aan een nieuw perspectief voor het gebied kan hierin een goede eerste stap zijn. Het NGG|MPZ faciliteert hiermee lopende programma's, projecten en de sleutelgebieden, en zorgt voor het samen werken vanuit één verhaal.

De partijen zijn al langere tijd op zoek naar een naam past bij het verhaal van het gebied en de opgave. Een naam inspireert, helpt om het imago te versterken en minder beleidsmatig oogt. Een naam die niet conflicteert met wat er al loopt, maar dat juist versterkt. Een naam die ook (inter)nationaal resoneert. Bijvoorbeeld "Delta Groningen" of "Eems Groningen", met subtitels NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens. Dit wordt als onderdeel van de communicatiestrategie uitgewerkt.

4.5 Instrumentaria werkend gebiedsprogramma

Om het gebiedsprogramma goed werkend te kunnen organiseren, wordt het instrumentarium, capaciteit en middelen van de betrokken overheden benut. Zowel van het Rijk (zie Rijksprogramma NOVEX) als de regionale overheden – op basis van ieders rol en verantwoordelijkheid. Daarmee kan stevig als één overheid worden samengewerkt, om de gezamenlijke ambities te realiseren.

Hierbij zien we op dit moment in ieder geval de volgende zaken (niet limitatief):
- Instrumenten onder de omgevingswet
- Ruimte voor Industrie
- Financieringsstrategie
- Gebiedsgerichte ateliers
- Gebiedsgerichte participatie

Instrumenten onder de omgevingswet
De omgevingswet kent een heel spectrum aan ruimtelijke instrumenten. Uitgangspunt is dat de ontwikkeling van de rode draden en sleutelgebieden binnen kaders past. Waar toch andere keuzes voorzien worden, worden deze voorgelegd aan de verantwoordelijke kaderstellende overheid. Voor de uitvoering van de zaken genoemd in de programmering kan aan de betreffende overheid worden voorgesteld om het ruimtelijk instrumentarium hiervoor te benutten. Het gaat dan bijvoorbeeld over de volgende instrumenten: het Programma, decentrale regels, algemene rijksregels, omgevingsvergunning en het projectbesluit en zaken als formele participatie en milieueffectrapportages. Daarbij wordt verkend hoe het NGG|MPZ, dan wel deelgebieden ervan ook onder de omgevingswet geborgd kunnen worden.

Ruimte voor Industrie
Het ministerie van EZK werkt aan een nationale strategie voor de energie-intensieve haven- en industrieclusters van nationaal belang (Noord-Nederland, Rotterdam, Moerdijk, Noordzeekanaalgebied, Zeeland/West-Brabant Chemelot)

Dat doen ze via 5 sporen:
- Ruimtelijk sturen d.m.v. strategisch profiel
- Ruimte beschermen d.m.v. contouren
- Ruimte beter benutten d.m.v. herstructurering
- Ruimte strategisch uitbreiden
- Aanwijzen van versnellingsgebieden

Om invulling en uitwerking te geven aan deze nationale strategie worden de NOVEX-gebieden ingezet als samenwerkingsverband tussen Rijk en regio. Hierover worden afspraken gemaakt in het BO Leefomgeving. Zo wordt gewerkt aan afspraken tussen Rijk en regio om binnen het NOVEX-gebied samen te werken aan een strategisch toekomstprofiel, ruimtelijke handelingsperspectieven en ruimtelijk instrumentarium. Dit is inbreng voor, en moet aansluiten op de Ontwikkel- en uitvoeringsagenda en de gemaakte afspraken over de integrale aanpakken voor sleutelgebieden Eemshaven en Delfzijl, en de uitwerkingsvraagstukken binnen de rode draad Clusters en Netwerken.

De chemische industrie in Emmen maakt, naast de Eemshaven en Delfzijl, ook onderdeel van het industriecluster Noord-Nederland. Om die reden wordt de samenwerking met Emmen (en de provincie Drenthe) gezocht en maken we afspraken over hun aansluiting bij de uitwerking van de rode draad Clusters en Netwerken.

Het Rijk biedt aan (delen van) de industriële clusters aan te wijzen als versnellingsgebied, mede op basis van de Europese Net-Zero Industry Act. Rijk en regio werken dit samen uit, met als doel om te komen tot versnelling van de ontwikkeling van de economische clusters en strategische autonomie. Daarmee kan ook de internationale samenwerking met andere Net-Zero Valleys en Europa worden verbeterd. Het aanwijzen van (delen van) het NOVEX-gebied biedt in potentie grote voordelen voor de verdere ontwikkeling van het NOVEX-gebied.

Financieringsstrategie
De opgaven in het NGG|MPZ vragen om substantiële en langdurige investeringen. Tegelijkertijd is de financiering van deze opgaven momenteel sterk sectoraal georganiseerd, met verschillende dekkingsbronnen, voorwaarden en besluitvormingslijnen. Dit sluit niet altijd aan op de integrale en gebiedsgerichte aanpak die nodig is om de ambities uit het Ontwikkelperspectief te realiseren. Daarom wordt ingezet op een nog uit te werken financieringsstrategie en

systematiek die bijdraagt aan samenhang, prioritering en uitvoeringskracht binnen het gebied. Dit is erop gericht om investeringen in het gebied beter te richten, te verbinden en te versnellen. In de volgende fase wordt dit ook benut voor de uit te werken regionale investeringsagenda (RIA).

Binnen het gebied is sprake van een breed palet aan beschikbare en potentiële financieringsbronnen en aanverwante besluitvormingsgremia, waaronder:
- Europese fondsen, zoals het JTF programma, TEN-T en European Competitiveness Fund
- Rijksmiddelen (o.a. via MIRT, sectorale programma's en fondsen);
- Provinciale en gemeentelijke middelen, sectorale programma's en fondsen;
- Middelen van waterschappen;
- Middelen vanuit Nij Begun, zoals de Economische Agenda
- Investeringen van publieke en private partijen, waaronder Groningen Seaports;
- Middelen gerelateerd aan specifieke projecten, zoals energie-infrastructuur, de N33, H2-backbone, het NPLG, PAGW, etc.
- Compensatiepakketten zoals Netten op zee (pVAWOZ)
- Subsidies

Een eerste stap is het creëren van een integraal overzicht van deze dekkingsbronnen en de wijze waarop deze kunnen worden ingezet in relatie tot de opgaven in het gebied. Daarbij is de inzet om de hoeveelheid "hekjes" te verminderen. Omdat financieringsstromen veelal sectoraal zijn ingericht, is actieve inzet nodig op het ontschotten en combineren van middelen.

NGG|MPZ speelt hierin een belangrijke rol door:
- Investeringen te koppelen aan de drie rode draden en de sleutelgebieden;
- Samenhang aan te brengen tussen sectorale budgetten, en van meerdere overheden;
- Kansen verkennen voor het bijeenbrengen (stapelen, ontschotten) van dekkingsbronnen van diverse ontwikkelingen in één gebied;
- Koppelkansen tussen opgaven expliciet te maken;

Hierbij wordt gestuurd op het principe dat middelen niet alleen bijdragen aan afzonderlijke doelen, maar aan meerdere opgaven tegelijk. Dit vergroot de effectiviteit van investeringen en maakt integrale gebiedsontwikkeling mogelijk. Dit sluit ook aan bij het algemene bestuurlijke uitgangspunt om ontwikkelingen wederkerig te maken.

Om de uitvoeringskracht verder te versterken, wordt onderzocht of aanvullende financiële instrumenten kunnen worden ingezet, zoals het:
- Ontwikkelen van een gebiedsfonds(en);
- Organiseren van cofinanciering tussen overheden;
- Benutten van bijdragen van private partijen;
- Koppelen van investeringen aan nationale opgaven en compensatiestromen.

Dit kan zo bijdragen aan flexibiliteit, versnelling en het realiseren van integrale gebiedsopgaven.

Gebiedsgerichte werkateliers
Het Rijk werkt aan een eigen aanpak van gebiedsgericht werken binnen verschillende departementen.
In het verlengde daarop werken de diverse ministeries en hun uitvoeringsorganisaties (bv. RVO, kadaster, Staatsbosbeheer, RWS, ProRail) van het Rijk aan een pilot voor het versterken van gebiedsgericht werken in Noord-Nederland, onder meer om te komen tot integrale ruimtelijke afwegingen en een verbeterde uitvoeringskracht. Het NGG|MPZ wordt hiervoor ingezet als pilot. Ook de regionale overheden kennen dergelijke aanpakken, zoals het Atelier Ruimtelijke Kwaliteit van de provincie.

Voor het NOVEX-gebied worden deze aanpakken samengebracht, nader uitgewerkt en toepasbaar gemaakt voor de integrale aanpakken van de sleutelgebieden. Daarmee wordt samen gewerkt aan integrale en samenhangende uitwerkingen en keuzes, wordt het lerend vermogen versterkt, kan shared fact finding worden gedaan en wordt het realisme van uitwerkingen en de uitvoerbaarheid/uitvoeringskracht van Rijk en regio vergroot. Dit komt in plaats van de in het ontwikkelperspectief beschreven gebiedstafels.

Gebiedsgerichte participatie
In het Ontwikkelperspectief is reeds opgenomen dat gewerkt wordt aan het verbeteren van gebiedsgericht omgevingsmanagement- en participatie, en dat wordt aangesloten bij het principe van regionaal gebiedsgericht werken. Participatie wordt gebiedsgericht georganiseerd, waarbij inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties vroegtijdig worden betrokken bij afwegingen over ruimtelijke ontwikkelingen, leefomgeving en infrastructuur.

NGG|MPZ organiseert zelf geen bewonersparticipatie, maar faciliteert door toe te werken naar een gelijksoortige aanpak. Daarmee ontstaat eenduidige communicatie en participatie, zowel qua inhoud als proces. Een belangrijke reden daartoe is dat we als overheden met de vele opgaven in dit gebied veel participatiedrukte organiseren, onder meer door de Omgevingswet en de Wet versterking Participatie op decentraal niveau. Zoals afgesproken in het Ontwikkelperspectief wordt daarom stevig ingezet op het betrekken van de externe omgeving en verminderen van de participatiedrukte. Doel is om meer gebiedsgericht samen te werken en hiervoor een goede gebiedsgerichte infrastructuur vanuit de gezamenlijke overheden (door) te ontwikkelen, o.a. om 'participatiedrukte' te voorkomen.

Gezamenlijk en gebiedsgericht werken betekent 'opereren vanuit de haarvaten van de samenleving' en de structurele dialoog met inwoners door middel van een gebiedsgerichte werkwijze. In lijn met de afspraken in het perspectief wordt via het NGGMPZ gewerkt aan het:
- Ontwikkelen van een gezamenlijke gebiedsgericht participatieleidraad (trekker = team gebiedsgericht werken van de provincie)
- Inrichten van de afgesproken omgevingstafel waarin omgevingsmanagers omgevingscommunicatie en -participatie afstemmen
- Het aanbieden en implementeren van deze werkwijze via de sleutelgebieden

Ook andere partijen die in het gebied werken kunnen hiervan gebruik maken om participatiedrukte in het gebied te verminderen en de omgeving te betrekken bij de ontwikkeling van hun eigen gebied. We zien dit als een pilot. De ervaring die we opdoen met gebiedsgericht werken en inwonerbetrokkenheid biedt kansen om deze aanpak ook in een bredere interbestuurlijke context te benutten. We zien dat de verschillende overheden allen actief zijn op kennisontwikkeling rond participatie, zoals met het realiseren van regionale 'participatiehubs' en met het kennisknooppunt Participatie. We zouden graag lokale en regionale ervaringen benutten als input voor rijksbeleid en -programma's, en vice versa. Nij Begun. Dit biedt een lerende praktijk waarin gemeenten, provincie, waterschappen, Rijk en kennisinstellingen samen optrekken, met ruimte voor experiment, reflectie en kennisdeling.

Farmsum (Foto Alex Wiersma)